

**UNIVERSITATEA BABEȘ-BOLYAI CLUJ-NAPOCA
FACULTATEA DE TEOLOGIE ORTODOXĂ**

REZUMATUL TEZEI DE DOCTORAT

**DUMNEZEIREA LUI IISUS HRISTOS
DIN CELE ȘAPTE ZICERI IOANINE**

COORDONATOR:

Pr. Prof. Univ. Dr. STELIAN TOFANĂ

DOCTORAND:

PAUL MOLDOVAN

CLUJ-NAPOCA

2018

CUPRINS

PRELIMINARII	4
Argumentarea temei alese	4
Situția cercetărilor anterioare	4
Obiective	5
Metodologie	6
INTRODUCERE ÎN TEOLOGIA CELOR ȘAPTE ZICERI IOANINE	8
PARTEA I: CADRUL OPERAȚIONAL	10
1. LOGION, LOGIA: TEHNICA DISCURSULUI HRISTIC	10
2. „ <i>Εγώ ειμι</i> ” – NUMELE LUI DUMNEZEU	16
2. 1. Apariții și revelație în Evanghelia după Ioan	16
2. 2. Formula la sinoptici	20
2. 3. Fundalul veterotestamentar	21
2. 3. 1. „ <i>Εγώ ειμι</i> ” prin prisma tradiției iudaice, în scrierea lui Ioan	27
2. 4. Concluzii	29
3. SIMBOLISMUL CIFREI ȘAPTE ÎN CONTEXTUL GÂNDIRII IOANINE	31
3. 1. Alcătuire și semnificație	31
3. 2. Istoric și sacralitate	34
3. 3. Continuitate și mesaj	35
PARTEA A II-A: IZVOARELE ȘI HERMENEUTICA CELOR ȘAPTE ZICERI IOANINE	38
1. EU SUNT PÂINEA VIEȚII (In. 6: 35, 48, 51)	38
1. 1. Tematica pâinii cerești - generalități	38
1. 2. Valoarea pâinii în cultura Vechiului Testament	39
1. 2. Pâinea lui Dumnezeu: conținut și sens	44
1. 3. Iisus: Pâinea vieții	45
1. 3. 1. Înmulțirea pâinilor – introducere în teologia Pâinii	45
1. 3. 2. Semnificația zicerii	46
1. 3. 2. 1. Mana cerească – preînchipuirea adevăratei Pâini (In. 6: 26-34)	47
1. 3. 2. 2. Discursul central (In. 6: 35-40)	49
1. 3. 2. 3. Credința în Iisus, Pâinea vieții (In. 6: 43-51)	55
1. 3. 2. 4. Relația cu Taina Sfintei Euharistii (In. 6: 53-58)	59
1. 3. 2. 5. Necredință și refuz – reacție la adevărul revelat (In. 6: 60-66)	64

1.4. Concluzia zicerii.....	64
2. EU SUNT LUMINA LUMII (In. 8: 12).....	66
2. 1. Evidența luminii – cuvânt introductiv.....	66
2. 2. Geneza și formele luminii în Vechiul Testament.....	67
2. 3. Lumina în Noul Testament: referințe și explicații.....	74
2. 4. Iisus: Lumina lumii.....	77
2. 5. Concluzia zicerii.....	89
3. EU SUNT UȘA OILOR (In. 10: 7, 9).....	91
3. 1. Ușa Împărăției: preliminarii.....	91
3. 2. Ușa în Vechiul Testament: trimiteri și reprezentări.....	92
3. 3. Ușa în Noul Testament: identificări și înțelesuri.....	93
3. 4. Iisus: Ușa oilor.....	95
3. 4. 1. Imagini ioanine: Păstorul Bun, Portarul, Furul.....	95
3. 5. Concluzia zicerii.....	110
4. EU SUNT PĂSTORUL CEL BUN (In. 10: 11,14).....	112
4. 1. Descriere și relație: Păstorul și turma.....	112
4. 2. Păstorii Vechiului Testament: îndeletnicire, răspundere și profeție.....	113
4. 3. Recurența ideii de păstor în Noul Testament.....	121
4. 4. Iisus: Păstorul Cel Bun.....	122
4. 5. Concluzia zicerii.....	133
5. EU SUNT ÎNVIEREA ȘI VIAȚA (In. 11: 25).....	134
5. 1. Raportul de cauzalitate dintre: moarte, înviere și viață.....	134
5. 2. Învierea și viața: repere veterotestamentare.....	137
5. 3. Contextul afirmației: învierea lui Lazăr.....	143
5. 4. Iisus: Învierea și Viața.....	144
5. 5. Concluzia zicerii.....	152
6. EU SUNT CALEA, ADEVĂRUL ȘI VIAȚA (In. 14: 6).....	154
6. 1. Trei revelații – o singură mărturisire.....	154
6. 2. Calea și adevărul – incursiune în trecut.....	154
6. 3. Aceleași concepte în literatura Noului Testament.....	158

6. 4. Iisus: Calea, Adevărul și Viața.....	160
6. 4. 1. Calea.....	164
6. 4. 2. Adevărul.....	165
6. 4. 3. Viața.....	166
6. 5. Concluzia zicerii.....	173
7. EU SUNT ADEVĂRATA VIȚĂ (In. 15: 1, 5).....	175
7. 1. Despre via lui Dumnezeu.....	175
7. 2. Israel, via cea aleasă: istorie și teologie veterotestamentară.....	175
7. 3. Simbolistica viței de vie din perspectivă biblică.....	179
7. 4. Texte evanghelice despre vița de vie.....	181
7. 5. Iisus: Vița cea adevărată.....	181
7. 6. Concluzia zicerii.....	195
8. RELEVANȚA CELOR ȘAPTE ZICERI IOANINE.....	196
REZULTATUL CERCETĂRII.....	199
BIBLIOGRAFIE.....	202

REZUMATUL CERCETĂRII

Lucrarea de față reprezintă o apropiere de esența mesajului cuvintelor lui Iisus din Nazaret, cuprinse în Evanghelia după Sfântul Apostol Ioan, care se identifică sub numele generic de *cele șapte ziceri ioanine*. Scopul cercetării este acela de a arăta că toate cele șapte formule din Evanghelia a IV-a revelează dumnezeirea lui Iisus Hristos. În vederea realizării acestui deziderat am structurat cercetarea în două secțiuni principale: o primă parte în care am identificat și tratat mijloacele de lucru utilizate în activitatea de interpretare a zicerilor și o exegeză cuprinsă în cea de-a doua parte a lucrării.

Mecanismele operaționale cuprinse în prima parte constau în: Logia lui Iisus, „Εγώ ειμι” – numele lui Dumnezeu și simbolismul cifrei șapte în contextul gândirii ioanine.

PARTEA I: CADRUL OPERAȚIONAL

a. Logia (gr.: λόγια), tehnica discursului hristic

De la începuturile lumii, logia (sg. logion, gr.: λόγιον) a reprezentat o tehnică de comunicare a lui Dumnezeu cu omenirea, care a luat multiple forme precum: profețiile, prevestirile, cuvintele de învățătură. Acest termen a fost utilizat așadar cu diverse înțelesuri care fac parte din acest registru, în toată perioada antică. Începând cu secolul al XIX-lea, acest cuvânt a fost preluat de literatura critică de specialitate, devenind un termen tehnic, păstrându-i-se forma, iar semnificația fiindu-i alterată.

Unul dintre sensurile utilizării ei actuale este întâlnit la Bultmann care folosește *logia* cu sensul strict de ziceri ale lui Hristos, excluzând așadar caracterul profetic al lor, desemnând ca *logia* acele cuvinte care Îl arată pe Iisus Învățătorul înțelepciunii. Totuși, acest sens cu care unii cercetători folosesc logionul limitează caracterul atotcuprinzător pe care cuvântul Mântuitorului îl are, deoarece misiunea lui Iisus Hristos cuprinde în sine trei direcții principale și anume: de Arhiereu, Învățător-Profet și de Împărat. Așadar, aspectul profetic al cuvintelor Mântuitorului din Noul Testament este inseparabil de cel moral, prin urmare utilizarea sensului logiei adoptat de critica modernă fiind incomplet.

Aceste aspecte reies foarte bine în evidență în Evanghelia după Ioan, care aduce o variantă unică a *logiei* lui Dumnezeu, și anume cuvintele spuse de Însuși Fiul Său întrupat, variantă deosebită de orice altă formă a logiei din întreg cuprinsul Scripturii. Ioan a elaborat textul evanghelic pe baza logiei păstrată prin tradiția orală. Ea constituie de fapt pilonul central al

Evangeliei, fiind totodată întrepătrunsă cu elementele exegezei personale ioanine. Acest fapt se datorează în parte și comunității în mijlocul căreia Ioan își scrie propria versiune și în care tradiția păstrării cuvintelor și a faptelor lui Iisus era una puternică și vie, urmând ca el să amintească despre aceasta în diferite pasaje ale scrierii sale (2: 22; 12: 16; 15: 20). Astfel, se poate înțelege de ce Ioan a ținut să așeze cuvintele lui Iisus pe același nivel al importanței cu cel al poruncilor Vechiului Testament, zicerile ioanine căpătând așadar valoarea Decalogului. Înțelegând în profunzime aceste lucruri, împlinirea cuvintelor Mântuitorului, la fel ca și pe cele zece porunci, nu ar trebui să reprezinte altceva decât o chestiune firească¹.

b. „Ἐγώ εἰμι” – numele lui Dumnezeu

De la începutul ei și până la ultimul capitol, Scriptura este plină de numiri revelatoare ale lui Dumnezeu. Numirea cea mai importantă și mai des întrebuințată este formula tainică: „Eu sunt” (gr.: *Ἐγώ εἰμι*), varianta restrânsă a lui *Eu sunt Cel ce sunt* (Ieș. 3: 14), care i-a fost comunicată lui Moise pe Sinai și care se regăsește și în Noul Testament, cel mai des în Evanghelia după Ioan, iar la sinoptici, într-un număr mai redus. Din punct de vedere operațional, expresia grecească: *Ἐγώ εἰμι* este o formulă cheie, utilizată ca laitmotiv, în cazul zicerilor ioanine reprezentând rădăcina comună tuturor celor șapte.

Puternica dorință a lui Dumnezeu de a se face cunoscut omului se vede și din frecvența mare cu care El Se descoperă prin cuvintele „Eu sunt”. Există cel puțin două rațiuni dumnezeiești datorită cărora este vizibilă această frecvență, și anume: dragostea lui Dumnezeu față de om, care nu suferă amânare, precum și neputința omului decăzut de a-L cunoaște deplin pe Dumnezeu din lucrarea Sa (în Noul Testament, lucrarea lui Hristos, Fiul lui Dumnezeu, în lume). În virtutea ultimului motiv, Dumnezeu Se vede nevoit să vorbească El Însuși omului față către față prin cuvânt.

Versiunea ioanină generală despre Iisus este aceea în care Domnul este văzut ca Cel ce se descoperă pe Sine ucenicilor. Această revelație se realizează mai ales prin numele divin, celor care ajung să creadă în El. Iisus Însuși pronunță cuvintele sacre pe care nimeni altcineva nu le poate spune: „Ἐγώ εἰμι”. Prin acest nume, Dumnezeu s-a arătat lui Moise și tot prin el, Iisus se dezvăluie întregii omeniri², în mod intenționat, tocmai pentru a se identifica mai ușor cu Dumnezeul părinților lui Israel.

¹ Wendy E. S. North, *A Journey Round John: Tradition, Interpretation and Context in the Fourth Gospel*, Bloomsbury Publishing, 2015, pp. 54-55, ediție electronică, <https://books.google.ro>, acc. în: 24, februarie, 2016;

² Formula Eu sunt poate fi văzută ca o caracteristică hristologică specifică, prin care Mântuitorul își dezvăluie și identitatea umanității Sale (James D.G. Dunn, John W. Rogerson, *Eerdmans Commentary of the Bible*, William B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids, Michigan/Cambridge, U.K., 2003, p. 1178);

Prin „Eu sunt”, Dumnezeu atrage atenția omului că mântuirea nu se câștigă prin diferite metode, ci printr-o Persoană³. Această Persoană, Hristos, arată prin „Εγώ ειμι”, relația unică dintre El și Dumnezeu Tatăl, care se revelează absolut doar în Persoana Fiului și acest lucru trebuie înțeles de toți oamenii, pentru câștigarea vieții veșnice⁴.

c. Symbolismul cifrei șapte în contextul gândirii ioanine

Șapte este cifra omniprezentă pe parcursul Scripturii, încă de la primele rânduri ale cărții Facerii și până la sfârșitul Apocalipsei, și este în general văzută ca un simbol complex, folosit pentru a descrie întregul, perfecțiunea, totalitatea⁵. Pentru a înțelege legătura acesteia cu subiectul zicerilor ioanine, este de trebuință să ne referim la esența semnificației acestei cifre care rezultă din componența ei, și anume însumarea lui trei cu patru. Cifra trei este componenta divină a lui șapte, ea reprezintă perfecțiunea lui Dumnezeu⁶ și cele trei persoane divine: Tatăl, Fiul și Duhul Sfânt; iar patru este cifra care reprezintă creația, regăsindu-se în analiza regulilor de bază ale lumii acesteia văzute, cum ar fi: existența celor patru puncte cardinale (Is. 11: 12; Ap. 7: 1), cele patru elemente primordiale: pământul, apa, aerul și focul etc.

Faptul că în Evanghelia a IV-a sunt prezente formulările specifice: *Eu sunt...* ale Mântuitorului în număr de șapte este cel mai ușor aspect de observat. Însă, importanța mai mare o are symbolismul acestei cifre în contextul construcției comune tuturor celor șapte ziceri, care pot fi împărțite fiecare în câte două construcții reprezentative pentru cifrele trei și patru, asemenea cifrei șapte. Astfel, particula de început a zicerilor, și anume *Eu sunt* (de fapt, numele lui Dumnezeu), sugerează prezența divinității și este proprie cifrei trei. A doua parte a construcțiilor face referire în toate cazurile la elemente destinate creației care pot fi din rațiunea aceasta identificate cu cifra patru. În felul acesta, înțelegem de ce cifra șapte este simbolică pentru fiecare dintre cele șapte afirmații ale Mântuitorului din Evanghelia după Ioan.

De asemenea, devine relevantă și semnificația cifrei șapte, ca reprezentativă pentru conceptele de totalitate, plinătate și întreg. Asemenea ei, fiecare dintre cele șapte ziceri reprezintă o scurtă istorie comprehensivă a mântuirii, iar împreună, cele șapte descoperă absoluta lucrare de mântuire a lui Iisus.

³ B. F Westcott, *The Gospel According to St. John*, Editor John Murray, London, 1882, p. 202;

⁴ F. J. Moloney, *The Johannine Son of Man*, Ed. Las - Libreria Ateneo Salesiano, Roma, 1976, pp. 151-152;

⁵ H. H. Halley, *Manual Biblic*, Ed. "Door of Hope", 1983, p. 688;

⁶ Maxim Mărturisitorul a interpretat cifra trei ca pe un simbol al egalului și inteligibilului (Maxim Mărturisitorul, *Filocalia*, Vol. III, 2005, p. 224);

PARTEA A II-A: IZVOARELE ȘI HERMENEUTICA CELOR ȘAPTE ZICERI IOANINE

Această a doua parte a tezei reprezintă o încercare de a explica cât mai adânc semnificațiile zicerilor. Pe lângă exegeza propriu-zisă a textelor, partea a doua mai conține și referințele vetero și nou testamentare ale conceptelor regăsite în cele șapte expresii. Importanța acestor trimiteri rezidă în crearea unui tablou cât mai sugestiv care să integreze ideile de bază și astfel să întregască înțelesul urmărit de Iisus. Totodată, această secțiune a lucrării cuprinde și un capitol care redă importanța comună, dar și pe cea individuală a zicerilor Mântuitorului cu titlul: *Relevanța celor șapte ziceri ioanine*.

Zicerile ioanine sunt forme de exprimare cuprinzătoare, constând în diferite definiții pe care Iisus și le atribuie cu scopul de a Se aduce pe Sine în realitatea curentă a omului, arătând astfel identitatea Sa de Mesia (adică filiația Sa divină). Ele cuprind analogii cu aspecte din viața cotidiană (ex: vița, ușa oilor, păstorul, calea), vitale (ex: pâinea), precum și concepte duhovnicești (ex: viața, învierea, lumina, adevărul): „*Eu sunt pâinea vieții*” (6: 35, 51); „*Eu sunt lumina lumii*” (8: 12; 9: 5); „*Eu sunt ușa oilor*” (10: 7, 9); „*Eu sunt păstorul cel bun*” (10: 11, 14); „*Eu sunt învierea și viața*” (11: 25); „*Eu sunt calea, adevărul și viața*” (14: 6); „*Eu sunt adevărata viță*” (15: 1, 5).

Cele șapte ziceri constituie, în același timp, instrumentul de bază al hristologiei ioanine, prin intermediul cărora se cristalizează scopul Evangheliei: acela de a-L descoperi pe Iisus Omul ca Fiu al lui Dumnezeu (In. 10: 30). Astfel, Hristos apare ca descoperitorul Tatălui în fața oamenilor.

Una dintre similaritățile zicerilor este fundamentul comun al cadrelor în care fiecare dintre expresii este expusă. Acesta constă în starea permanentă de conflict între tabăra iudeilor și învățătura propovăduită de Iisus, stare ale cărei puncte culminante sunt reprezentate de momentele în care Hristos rostește fiecare zicere. Înțelegerea greșită a afirmațiilor lui Iisus de către iudei este amplificată până când devine un conflict religios, public, Mântuitorul fiind în cele din urmă, de fiecare dată acuzat de încălcarea legii și a tradiției iudaice. O altă trăsătură comună a tuturor celor șapte afirmații este caracterul lor proclamativ, fapt care a contribuit și el la indignarea pe care acestea au provocat-o în inimile iudeilor.

Nerecunoașterea lui Iisus ca Mesia de către majoritatea liderilor religioși și chiar de către o parte dintre ucenici a declanșat un adevărat război împotriva lui Iisus. Necredința față de cuvintele și faptele Lui L-au redus, în concepția lor, la imaginea unui om controversat care exercită doar o putere extraordinară de atracție, prin diferite acțiuni ieșite din comun și de neînțeles. Prin acest comportament, ei dovedesc faptul că au rămas nedespărțiți de litera veche a legii, pe care nu

o înțelegeau în Duh. Această necredință generală este combătută de Mântuitorul prin cele șapte afirmații și prin minunile care le însoțesc și care împreună dovedesc mesianitatea Lui și anume: înmulțirea pâinilor, vindecarea orbului din naștere, învierea lui Lazăr. În cele ce urmează sunt redată pe scurt semnificațiile esențiale care transpar din fiecare zicere în parte.

a. Zicerile ioanine: exegeză și revelație

1. *Eu Sunt Pâinea Vieții (In. 6: 35, 48, 51)*

Unul dintre motivele pentru care Iisus alege să se identifice cu simbolul pâinii constă în asemănarea care există între activitatea Sa mântuitoare din timpul vieții pe pământ și procesele prin care pâinea trece pentru a se face hrană omului. Pentru a putea înțelege această chestiune, trebuie subliniată diferența substanțială dintre azime (aluatul nedospit) și pâinea dospită. Această diferență rezidă în procesul de degradare a drojdiei, care face pâinea dospită să crească și să se împlinească. Acest proces amintește de jertfa Mântuitorului, Care după moarte a înviat a treia zi, la fel ca și materia care capătă viață prin moarte⁷. Cu cât Hristos se jertfește mai mult, cu atât Biserica Sa sporește, la fel ca și aluatul care crește dospind. Astfel, deopotrivă pâinea și vinul întrunesc în simbolismul lor întreaga manifestare mântuitoare a lui Iisus.

Un alt motiv pentru care putem considera pâinea un simbol mesianic este acela al abundenței pe care ea îl sugerează, asemenea abundenței duhovnicești care s-a dat lumii odată cu împlinirea Legii și a prorociilor în persoana lui Iisus (Mt. 5: 17).

În vechime, omul aducea pâinea ca dar lui Dumnezeu prin ritualul Punerii Înainte a Pâinilor. Acum, Hristos se aduce pe Sine ca dar, nu doar poporului iudeu, ci întregii lumi, sub chipul adevăratei pâini, din rațiunea de a schimba gândirea oamenilor (metanoia) de la cele trupești (pământești) la cele dumnezeiești. Hristos, Adevărul absolut și veșnic Se întrupează și oferă oamenilor spre hrană Trupul și Sângele Său, aceasta fiind calea iubirii pe care El a ales-o pentru reorientarea omului, după căderea lui din rai, când prin păcat și-a pierdut capacitatea de a privi doar înspre Unicul Dumnezeu și de a se hrăni cu Dumnezeu prin acea relație directă și personală pe care o avea cu El. Înainte de cădere, mâncatul pentru Adam era un act de slavă adus lui Dumnezeu și de comunicare personală cu El, iar după cădere mâncatul a devenit o nevoie pentru a nu muri.

Astfel se instituie o nouă și nepieritoare Taină, cea a Euharistiei, pe care Iisus o lasă drept cale adevărată spre unirea cu El a omului. Aceasta este și va continua să fie la îndemâna celui ce

⁷ Aceeași analogie se poate stabili și în cazul vinului, care pentru a ajunge în stadiul final de consum, trece prin procese de degradare (fermentarea mustului), asemănându-se cu sângele jertfit al Mântuitorului;

crede, până la sfârșitul veacurilor, nu ca mana a cărei apariție a durat doar patruzeci de ani. Așadar, pâinea vieții Noului Testament este o pâine a împlinirii, vie, sfântă și lucrătoare.

2. *Eu Sunt Lumina Lumii (In. 8: 12)*

Sfânta Scriptură începe cu cuvintele creației despre lumină: „Și a zis Dumnezeu: «Să fie lumină!» Și a fost lumină” (Gen. 1: 3) și sfârșește tot printr-o învățătură despre lumină: „Și noapte nu va mai fi; și nu au trebuință de lumina lămpii sau de lumina soarelui, pentru că Domnul Dumnezeu le va fi lor lumină și vor împărăți în vecii vecilor” (Ap. 22: 5). Înțelegem din acestea că viața creației începe să se vadă în lumina facerii, iar sfârșitul acestei lumi trecătoare va fi marcat prin aceeași lumină care va dăinui în veșnicie⁸. Acest aspect constituie argumentul conform căruia manifestarea vieții este condiționată de prezența luminii care „...este domeniul propriu al vieții. Tot ceea ce este claritate, ordine, face parte din această regiune a luminii”⁹. Pe fondul acestor cunoștințe, declarația lui Hristos despre Sine: „*Eu sunt Lumina lumii*” adâncește în cunoștința oamenilor faptul că: „*Toate prin El s-au făcut; și fără El nimic nu s-a făcut din ce s-a făcut*” (In. 1: 3).

Îndemnul făcut de Mântuitorul prin Apostolul Petru: „*«Fiți sfinți, pentru că Eu sunt Sfânt»*” s-ar putea traduce și prin cuvintele următoare: „*fiți lumină, precum Eu sunt lumină*”. Prin zicerea: „*Eu sunt Lumina lumii*”, Hristos ne arată cine este El, dar și ce este: El este lumină dătătoare de ochi duhovnicești lumii¹⁰. „Dumnezeu, care este cu adevărat lumină după ființă, se face cu adevărat lumină în cei ce umblă în El prin virtuți. Căci Dumnezeu, Care e lumina prin fire, se află în noi, care suntem lumină prin imitare, precum se află modelul în chipul care-i făcut după el”¹¹. Așadar, Cuvântul Întrupat deține în El complexitatea tuturor celorlalte valențe, Hristos este: Adevăr, Înțelepciune, Învățător și Lumină¹².

3. *Eu Sunt Ușa Oilor (In. 10: 7, 9)*

Importanța acestei ziceri transpare în primul rând prin forma deloc voalată în care Mântuitorul o exprimă, în contextul minunii vindecării orbului din naștere. Această formă de

⁸ B. Scorțea, „Despre vederea lui Dumnezeu în lumină”, în revista: *Studii Teologice: Revista Facultăților de Teologie din Patriarhia Română*, Vol. III, nr. 1, Ed. IBMBOR, București, ianuarie-martie, 2006, p. 100;

⁹ Nae Ionescu, *Tratat de Metafizică*, Ed. Roza Vânturilor, 1999, București, p. 109;

¹⁰ „Lumina soarelui e nedespărțită de raza și de căldura dăruită de ea. Dar lumina nu se împărtășește aceluia care nu au ochi, deși sunt atinși de rază. Aceștia primesc numai căldura de la rază. Căci nu e cu puțință celor lipsiți de ochi să ajungă la cunoașterea luminii” (Grigorie Palama, *Filocalia*, Vol. VII, p. 446);

¹¹ Maxim Mărturisitorul, *Filocalia Vol. II*, 2005, p. 60, ediție electronică, acc. în: 16, martie, 2016, <http://www.pariohiastavanger.no/biblioteca-duhovniceasca/Filocalia/Filocalia-02.pdf>;

¹² T. Špidlík, *Spiritualitatea Răsăritului Creștin*, Ed. Deisis, Sibiu, 1997, p. 65;

adresare a Sa îi vizează pe fariseii prezenți care refuză evidența minunii săvârșite de El, dar și pentru oamenii zilelor noastre care nu mai aud și nu mai văd dincolo de imaginea cuvintelor, fiind amorțiți din punct de vedere sufletesc. Așadar, cuvintele clare ale lui Hristos nu mai necesită un proces de decriptare pentru a putea fi înțelese, atât forma de exprimare, cât și mesajul fiind concrete și pline de putere.

Cuvintele lui Iisus s-ar putea reformula în următorul mod: „Eu sunt mântuirea voastră”, cuvinte care ne obligă să urmăm calea pe care a parcurs-o și a propovăduit-o Domnul. Conștientizând astfel limpezimea cuvintelor, nelucrarea mântuirii nu mai prezintă circumstanțe atenuante. Fiecare suflet este chemat la acest țel care îi este explicat atât de bine, astfel încât el nu mai poate rămâne nepăsător și nu mai poate susține că învățătura Mântuitorului nu îi este cunoscută: „*Iar sluga aceea care a știut voia stăpânului și nu s-a pregătit, nici n-a făcut după voia lui, va fi bătută mult*” (Lc. 12: 47). În concluzie, zicerea: „*Eu sunt ușa oilor*” ne dezvăluie cine este Iisus, și anume păstorul; dar și ce este El, anume mielul.

Iisus zice despre Sine că este singura cale prin care se poate ajunge în împărăția vieții veșnice. Credința în persoana dumnezeiască a lui Iisus ca mijlocitor, precum și faptele fiecăruia, constituie garantul de intrare pe această ușă: Hristos.

4. Eu Sunt Păstorul Cel Bun (In. 10: 11, 14)

Subiectul Păstorului și al turmei este abordat deopotrivă în literatura Vechiului Testament, cât și în cea a Noului Testament, cu precădere în Evanghelia după Ioan și la sinoptici. Joseph Ratzinger, în cartea sa: *Iisus din Nazaret*, conturează imaginea păstorului din cultura Orientului antic, ca punct de plecare al discursului pe această temă: „În Orientul Antic, atât în inscripțiile regale sumeriene¹³, cât și în spațiul asirian și babilonian, regele se autodesemnează ca păstor tocmit de Dumnezeu; «păscutul turmei» este o imagine care ilustrează misiunea guvernării. Grijă pentru cei slabi este, conform acestei imagini, în sarcina suveranului drept. Astfel, am putea afirma că încă de la începuturi, imaginea lui Cristos ca bunul păstor este o Evanghelie a lui Cristos-Rege, scoțând în evidență regalitatea lui Cristos”¹⁴. Dacă în literatura veterotestamentară, portretul păstorilor este conturat prin scrierile mai multor profeți, în Noul Testament, chipul păstorului se întrunește în Persoana Mântuitorului Iisus.

¹³ În odele antice sumeriene, oamenii îl numesc pe dumnezeul Enlil, „păstorul credincios al tuturor creaturilor vii” (W. E. Lemke, „Life in the Present and Hope for the Future”, în revista: *Intrerpertation: a Journal of Bible and Theology*, Vol. XXXVIII, nr. 2, Union Theological Seminary in Virginia, aprilie, 1984, p. 173);

¹⁴ J. Ratzinger, *Iisus din Nazaret*, p. 238;

Identificarea lui Hristos deopotrivă cu Ușa oilor și cu Păstorul cel bun, adică cu două simboluri distincte, sugerează existența celor două firi cuprinse în Persoana Mântuitorului. Prin unirea firii Sale dumnezeiești, care era dintru început, cu firea omenească, El a unit cu Dumnezeu întreaga turmă.

5. Eu Sunt Învierea Și Viața (In. 11: 25)

Mântuitorul se numește pe Sine Înviere și Viață, exprimând concret un crez lăuntric al fiecăruia. Paradoxul omenirii este că toți oamenii suntamnați la moartea inevitabilă, însă în mod firesc, fiecare refuză gândul morții. Hristos, prin învierea Sa din morți, vine înaintea oamenilor să arate ceea ce putem fi și noi, înlocuind sentimentul fricii de moarte cu credința în acel refuz al morții, adică viața veșnică. Prin întruparea și jertfa Sa, Hristos aduce un dar real omenirii, adică aduce cu Sine viața veșnică în lumea aceasta, o viață peste care moartea nu are putere. Însă pentru a ajunge la această viață, este obligatorie trecerea prin moartea fizică. Moartea trupească nu se poate atinge de viața veșnică, dar contribuie la întregirea ei¹⁵.

Această zicere rezumă în chip minunat, modul prin care omul poate recăpăta ceea ce a pierdut prin căderea în păcat. Totodată, ea reprezintă o nouă făgăduință, mai explicită decât cele întâlnite în cuprinsul Vechiului Testament, făcută de Iisus întregii omeniri. El dorește o apropiere a omului de Dumnezeu, care să îl facă pe omul vremelniciei să fie viu în veci.

6. Eu Sunt Calea, Adevărul și Viața (In. 14: 6)

Această a șasea zicere despre Iisus poate fi văzută în mod generalizat, ca un rezumat al tuturor celorlalte logion-uri ioanine, în ea regăsindu-se principiile de bază enunțate în restul zicerilor. Un aspect esențial al expresiei este raportul de cauzalitate dintre cele trei elemente ale acesteia: Cale, Adevăr și Viață. Afirmția nu ar fi perceptibilă la dimensiunea ei completă în cazul în care vreunul din cele trei elemente ar lipsi.

Dacă în Vechiul Testament, Dumnezeu le vorbise evreilor despre o Cale, un Adevăr și o Viață, într-un mod mai puțin explicit (relativ), odată cu întruparea lui Hristos, acestea capătă o dimensiune evidentă și o valabilitate universală (pentru întreaga omenire). Așadar, umanității îi este pusă înaintea această realitate unică și absolută, fapt care o obligă să dea un răspuns, iar singurul răspuns pertinent constă în îndreptarea vieții fiecăruia.

¹⁵ Rymond E. Brown, *An Introduction to the Gospel of John*, Ed. Doubleday, New York, 2003, p. 236, p. 240;

Hristos face această afirmație despre Sine într-un moment pe care unii l-ar considera cel mai nepotrivit, și anume înainte de începutul patimilor Sale. Aproape smintitor, El spune că este Calea atunci când în scurt timp va fi înălțat pe cruce (aparent fără vreo putere rămasă). El este Adevărul, răsună în urechile audienței sale, într-un moment în care neadevărul (minciuna) răului pare că va triumfa în scena publică. Iisus este Viața, sunt cuvinte spuse cu puține zile înainte ca El să fie pus cu trupul în mormânt¹⁶. Motivul esențial pentru care Mântuitorul ține să facă această afirmație în contextul dat este acela de a întări credința celor ce Îl recunoscuseră în El pe Fiul lui Dumnezeu.

Afirmația de față confirmă încă o dată realitatea înomenirii Fiului în istoria umanității. Prin urmare, mărturisirea lui Iisus este una strict referitoare la proveniența Sa din Dumnezeu Tatăl. Astfel, toate cele trei caracteristici au în comun același scop, și anume: revelarea divinității Sale. Iisus Hristos este Calea pentru că El voiește ca omul să fie asemenea Lui; El este Adevărul pentru că este Chipul Tatălui ceresc în lume și este viață pentru că este consubstanțial cu Dumnezeu-Tatăl.

7. Eu Sunt Adevărata Viță (In. 15: 1, 5)

Comparația cu vița de vie preluată din vechime este dezvoltată în Evanghelia a IV-a, sub forma unei pilde, a cărei esență constă în taina lui Dumnezeu cu omul. Relația dintre Dumnezeu-Tatăl și Iisus este redată și explicată de Ioan printr-un limbaj profund, conturând împreună-lucrarea Lor cu omul, la fel ca cea dintre vier și viță. Exemplul comunicării dintre Tatăl și Fiul este pus în fața oamenilor, ca pildă pe care să o urmeze la rândul lor, în comunicarea vitală cu Hristos, care este asemenea nevoii mlădițelor de a fi unite cu butucul pentru a aduce rod.

Așadar, mesajul adresat de evanghelist este concentrat pe o singură temă majoră, cea a comuniunii (unirii) dintre mlădițe (oameni), Hristos și Tatăl, fiind totodată fundamentul acestei ultime ziceri ioanine (conform cu In. 17: 23). În jurul acestei teme gravitează toate celelalte aspecte ale parabolei, precum teologia rodirii, a îndepărtării lăstarilor neroditori (a judecății).

O altă idee transmisă prin intermediul acestei ziceri este cea a caracterului viței ca proprietate a lui Dumnezeu, pentru agonisirea și apărarea căreia însuși Fiul Său și-a vărsat sângele. Tocmai acest adevăr ar trebui să reprezinte motivația pentru care mlădițele Bisericii lui Hristos să lupte pentru rămânerea pe Viță. Libertatea de a alege dacă rămân sau nu în moștenirea cea veșnică aparține în totalitate mlădițelor. Vedem așadar cum Iisus folosește un alt chip extrem de sugestiv,

¹⁶ L. Morris, *The Gospel According to John*, p. 570;

prin care să poată transmite omenirii adevărul cuvintelor Sale, într-un mod ușor de primit și acceptat.

b. Relevanța Celor Șapte Ziceri Ioanine

Afirmările specifice exprimării evanghelistului Ioan, cum ar fi: „*Dumnezeu era Cuvântul*” (1: 1); „*Eu sunt mai înainte de a fi fost Avraam*” (8: 58); „*Eu și Tatăl Meu una suntem*” (10: 30); „*Cel ce M-a văzut pe Mine a văzut pe Tatăl*” (14: 9); „*Domnul meu și Dumnezeu meu*” (20: 28); dar mai ales cele șapte ziceri: „*Eu sunt pâinea vieții*” (6: 35, 51); „*Eu sunt lumina lumii*” (8: 12; 9: 5); „*Eu sunt ușa oilor*” (10: 7, 9); „*Eu sunt păstorul cel bun*” (10: 11, 14); „*Eu sunt învierea și viața*” (11: 25); „*Eu sunt calea, adevărul și viața*” (14: 6); „*Eu sunt adevărata viță*” (15: 1, 5), alcătuiesc o notă ce diferențiază această evanghelie de cele sinoptice. În cele ce urmează, ne propunem să reiterăm principalele scopuri pentru care cele șapte ziceri au fost enunțate sub această formă și în acest număr.

În primul rând, cele șapte ziceri sunt esențiale în evidențierea problemei hristologice, care caracterizează narațiunea lui Ioan. Așadar, afirmațiile în număr de șapte de tipul *Eu sunt*, redade de Ioan, concentrează în ele însele cele două laturi existente în Persoana lui Iisus, și anume cea divină și cea umană. Datorită acestui înțeles, cele șapte afirmații, alături de alte învățături, formează fundamentul dogmei consubstanțialității Mântuitorului amintită și de Vladimir Lossky: „Pe de o parte, Hristos este consubstanțial cu Tatăl prin dumnezeirea Sa, pe de altă parte, El este consubstanțial cu noi, prin umanitatea Sa. Prin urmare, există două consubstanțialități, însă o singură prezență reală, o singură Persoană, Care este, în același timp, Dumnezeu adevărat și om adevărat. Ipostasul cuprinde două naturi, rămânând una în alta, fără ca dumnezeirea să fie transformată în umanitate, nici umanitatea în dumnezeire”¹⁷.

În aceeași ordine de idei, observăm faptul că în Evanghelia a IV-a, este foarte bine dezvoltată latura divină a Mântuitorului, un rol major în acest proces avându-l cele șapte sintagme ioanine, care pot fi considerate mijloace prin care dumnezeirea lui Iisus este revelată omenirii¹⁸. Cu alte cuvinte, prin intermediul zicerilor, Iisus tănuiește și revelează deopotrivă lumii taina filiației Sale divine. În același timp ele constituie și o serie de invitații aparte, la a crede învățaturii

¹⁷ V. Lossky, *Introducere în Teologia Ortodoxă*, Ed. Apologeticum, 2006, p. 47, ediție electronică (<ftp://ftp.logos.md>, acc. în: 18, februarie, 2016);

¹⁸ Una dintre formele de revelație, corelată cu cele șapte ziceri, este doctrina Logosului din Prolog, care are ca fundament înțelepciunea hristologică, în baza căreia se pot înțelege și mai bine cele șapte ziceri *Eu sunt* (B. Lindars, *Behind the Fourth Gospel*, p. 46). În comparație cu portretele sinoptice ale lui Iisus, hristologia ioanină prezintă un Iisus revelat într-un mod mult mai direct, care vorbește deschis despre propria Sa Persoană. Cele șapte ziceri ne vorbesc pe față atât despre Persoana cât și despre rolul lui Hristos în planul mântuitor al lui Dumnezeu cu lumea (C. Tuckett, *Christology and the New Testament*, Edinburgh University Press Ltd., Edinburgh, 2001, p. 151);

hristice. De asemenea, ele exprimă forma completă (deplină) în care Mântuitorul se dăruiește pe Sine omului spre nașterea, restaurarea și învierea lui¹⁹. Putem socoti toate aceste șapte afirmații drept chemări dumnezeiești la credință și la viața de comuniune cu Hristos, precum o arată și Apostolul Pavel: „*Și viața de acum, în trup, o trăiesc în credința în Fiul lui Dumnezeu, Care m-a iubit și S-a dat pe Sine însuși pentru mine*” (Gal. 2: 20).

Toate cele șapte sintagme spuse de Mântuitorul prezintă o structură similară și au valoare de axiome. Această caracteristică a lor poate fi adusă în sprijinul ideii precizate în introducere, și anume aceea că zicerile se regăsesc în forma lor originală, exprimată de Însuși Hristos. O astfel de construcție clară și absolută foarte greu ar fi putut fi alterată sau reformulată de către un martor cum este Ioan, într-o reproducere ulterioară. Ele sunt de un impact atât de mare, încât sunt greu de uitat.

Datorită simplității și în același timp complexității lor, totalitatea zicerilor este definitorie pentru fiecare dintre ele în parte, iar fiecare zicere la rândul ei le cuprinde în sine pe toate celelalte. Astfel, se realizează un raport de interdependență între acestea. De asemenea, ele pot fi văzute ca un rezumat al Sfintei Scripturi, care exprimă întreaga lucrare dumnezeiască a lui Iisus cu omul, având în vedere faptul că prin învățăturile transmise, ele ating punctele esențiale ale întregii Scripturi. De asemenea, zicerile rezumă în ele însele divinitatea lui Hristos și au ca rezultat comun tot dezvăluirea divinității Lui. Afirmațiile ioanine împlinesc menirea hristologică a Evangheliei a IV-a, prin evidențierea nevoii menținerii unei fidelități intime a omului față de Hristos (care este cale, adevăr și viață), astfel întreținându-se comuniunea²⁰.

Fiecare expresie în parte poate fi văzută ca o secvență din întreaga lucrare a Mântuitorului: astfel, prin Pâinea vieții se înțelege tot actul chenozei Sale (In. 6: 33); Lumina lumii este reprezentarea misiunii de propovăduire a cuvântului viu de către Iisus; prin viță, Iisus exemplifică filiația Sa din Dumnezeu Tatăl; Jertfa lui Hristos este redată și prin rolul pe care îl are El ca și bun Păstor (In. 10: 11, 17-18); Ușa oilor, la fel ca și Calea, trasează direcția pe care credincioșii trebuie să o țină (poruncile și învățăturile lui Hristos), pentru a avea viață veșnică; Adevărul este chipul unicului Fiu al lui Dumnezeu întrupat spre mărturie lumii; Înviind din morți, Iisus arată limpede motivul pentru care spune că El este Învierea și Viața celor care cred în El.

¹⁹ Cu alte cuvinte, toate cele șapte ziceri explică modul prin care întreaga viață veșnică poate fi regăsită doar în Persoana divino-umană a lui Iisus (J. Painter, „Johannine Literature: The Gospel and Letters of John”, în volumul: *The Blackwell Companion to the New Testament*, D. E. Aune, Ed. Wiley-Blackwell Publication Ltd., Oxford, 2010, p. 361);

²⁰ Schnackenburg, citat de Margeret Pamment, „The Son of Man in the Fourth Gospel”, în revista: *The Journal of Theological Studies*, Oxford: at the Clarendon Press, vol. 36, nr. 1, aprilie, 1985, p. 57;

Prin descoperirea identității Mântuitorului, afirmațiile scot în evidență în același timp și o altă trăsătură a ființei Sale, cum este viața. Potrivit lui Schnackenburg citat de Ratzinger, toate cele șapte ziceri sunt: „variațiuni pe o unică temă: că Iisus a venit pentru ca oamenii să aibă viața și abundența (In. 10: 10). El dă doar acel unic dar al vieții și El îl poate da, pentru că în El este prezentă viața dumnezeiască în plinătatea ei originară și inepuizabilă²¹”.

Importanța acestor afirmații iohanine rezidă și în puternicul lor fundament, toate fiind înrădăcinate adânc în teologia Vechiului Testament, și își găsește împlinirea în Iisus Hristos; niciuna dintre ele nu ar fi avut sens în afara Persoanei Sale. Toate cele șapte expresii prezintă „originalitatea lui Iisus, noutatea Sa, particularitatea Sa, pentru care nu există alte derivații”²².

CONCLUZIILE CERCETĂRII

Pe parcursul elaborării prezentei teze, am venit în contact cu o seamă de informații care au avut ca efect lărgirea orizonturilor pe care se proiectează sensul cuvintelor Mântuitorului, identificate și sub denumirea de logia iohanină (sau cele șapte ziceri). Structurarea lucrării în două părți principale s-a dovedit eficientă, în primul rând din perspectiva nevoii de redare a înțelesurilor zicerilor ca un corp unitar.

Așadar, partea a doua, care conține esența lucrării, și anume abordarea exegetică a textelor, a rezultat prin a fi cea mai amplă și își justifică această caracteristică prin faptul că explicațiile itemilor cuprinși în ea prezintă o interdependență obligatorie. În plus, față de acest aspect, analizarea expresiilor iohaneice în corelație cu referințele vechi-testamentare și sinoptice înlesnesc familiarizarea cititorului cu cadrul cultural în care Iisus făcea aceste afirmații. Importanța cunoașterii acestui context rezidă în a oferi posibilitatea perceperii sensurilor cât mai autentice ale expresiilor. Pe lângă acestea, am încercat să identificăm și cui i se adresează Hristos, și anume atât contemporanilor săi credincioși sau împotriviți, cât și celor de peste veacuri.

În urma parcurgerii primei părți, vedem pe de altă parte, rolul major pe care instrumentele operaționale l-au jucat în a desluși elementele veterotestamentare moștenite de zicerile din Evanghelia după Ioan. Am observat, de asemenea, faptul că semnificația generală a stilisticii iohanine conferă zicerilor valoarea de axiomă. Consecința este aceea de a înfățișa omului caracterul infailibil al dumnezeirii lui Iisus. Valența axiomală a zicerilor are o importanță teologică adâncă și este legată de momentele revelării lui Dumnezeu din vechime.

²¹ J. Ratzinger, *Isus din Nazaret*, p. 303;

²² J. Ratzinger, *Isus din Nazaret*, p. 304;

Ajunși așadar la finalul cercetării noastre despre teologia zicerilor ioanine, subliniem următoarele concluzii generale:

1. Maniera în care sunt alcătuite zicerile lui Iisus este în așa fel, încât adevărul pe care ele le transmit să nu poată trece neobservat. Ele însele sunt evidențe care se cer a fi auzite, înțelese și crezute. Așadar, una dintre condițiile cerute de Iisus este aceea de a avea urechea mereu deschisă (Mt. 11: 15; 13: 9, 43; Mc. 4: 9, 23; 7: 16; Lc. 8: 8; 14: 35). Nu orice ureche poate suferi vocea lui Dumnezeu (Mt. 13: 17; In. 6: 60).
2. Afirmățiile ioanine sunt forma de bază prin care se comunică omului personalitatea divino-umană a lui Iisus. Mai precis, ele sunt o colecție de mărturisiri proprii, făcute de Însuși Dumnezeu, despre Sine. După cum s-a văzut, logia din Evanghelia a IV-a reprezintă o formă de comunicare directă cu omul, asemănătoare celei din vechime, când Însuși Dumnezeu vorbise cu Protopăriții și cu Moise (Ieș. 33: 11). Precum profetul a cărmuit poporul lui Israel spre un ținut ales, la fel și Hristos, ca Mare Proproc (Deut. 18: 15-22), vine la om arătându-Se față către față, îngrijindu-l și îndrumându-l spre tărâmul veșniciei (Lc. 10: 30-37).
3. Spre deosebire de cuvântările către popor ale prorocilor care vorbiseră cu Dumnezeu în istorie, forța cuvântului lui Hristos este neasemuit mai mare. Toate cele șapte logion-uri sunt încărcate cu această putere inconfundabilă, mai mult decât oricare altă formă de exprimare care transmite mesaje divine. Așadar, această putere a cuvântului Îl atestă pe Hristos ca Fiul lui Dumnezeu în fața mulțimilor: „...Niciodată n-a vorbit un om așa cum vorbește Acest Om” (In. 7: 46; Mt. 7: 29; Mc. 1: 22, 27; Lc. 4: 32). Dacă reușim să înțelegem aceste rațiuni cu sinceritate, nu mai putem contesta unitatea de ființă (filiația) dintre Iisus și Dumnezeu Tatăl (In. 10: 30) și prin urmare, nici firea Sa divino-umană. Mai mult decât atât, identitatea lui Hristos este dezvăluită în fiecare zicere, deoarece toate cuprind numele lui Dumnezeu, fiind afirmații-cheie în narațiunea revelației dumnezeirii lui Iisus. Prin „Eu sunt”, Hristos dorește să transmită un mesaj privitor la calitatea și firea Sa dumnezeiască. El de fapt nu împrumută clasică formulă de pe Sinai, ci o refolosește în mod legitim, arătând oamenilor că aceeași Persoană care I-a vorbit lui Moise, le vorbește și acum (cf. Evr. 12: 26). În consecință, omul nu poate decât prin ignoranță să mai afirme că nu știe Cine i-a vorbit.
4. Celor care cred în identitatea astfel dezvăluită a lui Iisus li se face cunoscută și nădejdea în viața veșnică (In. 5: 24), care este elementul comun tuturor celor șapte ziceri. Păstrând viața ca principiu central, fiecare zicere în parte completează descrierea activității mesianice și implicit a venirii lui Hristos în lume, detaliind câte o altă latură a acesteia. Astfel, Iisus Viața cea adevărată hrănește mlădițele cu Pâinea vieții, luminând Calea spre Adevăr, Înviere și Viață. În concluzie, un alt numitor comun al zicerilor, în afara celui al revelării dumnezeirii Sale, este

mesajul că Iisus se oferă pe Sine întreg omului, ca tot ceea ce omul are trebuință. Fiecare zicere tratează așadar raportul dintre revelație și dăruirea de Sine.

5. O altă importanță majoră a zicerilor ioanine, din punctul de vedere al mântuirii omului, rezidă în provocarea acestuia să își construiască o relație personală și vie cu Hristos. Lucrul acesta este esențial pentru a face loc acelei puteri despre care s-a vorbit mai sus, care să lucreze în interiorul fiecăruia, și de fapt pentru ca fiecare zicere să se împlinească încă de aici de pe pământ, în viața tuturor oamenilor. Prin urmare, zicerile ioanine reprezintă o legătură de înrudire dintre Dumnezeu și om, o deschidere spre un nou orizont existențial, o trecere prin care omul poate pătrunde în Împărăția lui Dumnezeu.
6. Prin poziționarea centrală pe care o ocupă în cadrul cuvântărilor lui Iisus, se evidențiază caracterul superior al zicerilor. Niciuna dintre cele șapte nu livrează teorii fade ori redau doar idei frumoase, ci descriu adevărul din spatele unei Persoane. Mântuitorul nu rostește doar o colecție de adevăruri în literă, ci cheamă la a crede lor în duh, iar pentru asumarea lor completă, Iisus își validează spusele prin fapte care au valoare de minuni, care reprezintă un tip de limbaj ce oferă luminare minții.
7. Iisus explică punctual fiecare zicere în parte, cu ajutorul unui context care înlesnește înțelegerea mesajului. Limbajul utilizat de El este unul clar. Însă, cunoscând adâncurile împietrite ale inimilor oamenilor, Hristos știa că nu toți vor da crezare mărturiei Sale (Is. 6: 9-10; Mt. 13: 14-15). Prin evidența faptelor, Iisus provoacă auditoriul să iasă din indiferență.
8. Prin conținutul celor șapte expresii, Iisus Se comunică, Se vestește în calitatea Sa de Fiu. Dinamica unității de ființă cu Tatăl apare transparent expusă. Cunoscându-L pe Iisus din ziceri, cunoaștem și pe Tatăl deopotrivă. Prin Fiul s-a făcut cunoscut ceea ce în Vechiul Testament nu se știa despre Dumnezeu-Tatăl.
9. Dacă toate referințele Vechiului Legământ priveau doar Israelul, zicerile lui Iisus se deschid spre o percepție universală, toate popoarele fiind chemate să creadă în Fiul Dumnezeului lui Israel. Mesajul lui Hristos este unul al dinamicii unității celor două testamente. Prin trimiterea la legătura Vechiului Testament, Iisus legitimează continuitatea originii Sale. Dacă în vechime doar s-a profetisit despre Sine, acum legea și profetiile se dovedesc a fi adevărul istoric (Mt. 5: 17).
10. Evanghelistul Ioan dorește întâi să arate faptul că misiunea lui Iisus recapitulează parcursul eliberării lui Israel din sclavia egipteană și, în al doilea rând, această lucrare mântuitoare, nu este una efemeră sau incompletă, ci dimpotrivă, una absolută, unică, veșnică și irepetabilă. Asemănările între zicerile ioanine și perioada exodului sunt după cum urmează: Vița – poporul

lui Israel; Calea – drumul ieșirii; Păstorul – Moise; Învierea și Viața – revelația de pe Sinai și Legea; Lumina – norul luminos; Pâinea – mana; Ușa – intrarea în pământul făgăduinței.

11. Prin unele ziceri (de pildă, cele despre pâine și lumină), unde se generează dispute între Hristos și iudei, iese la iveală unul dintre obiectivele secundare al Mântuitorului, și anume acela de a atrage atenția asupra felului greșit în care aceștia priveau și înțelegeau lucrurile (Mt. 22: 29).
12. Zicerile hristice sunt un mijloc de instaurare a Adevărului, dar în același timp, și un procedeu de cunoaștere a Adevărului. Ele reflectă „figura lui Cristos, a Omului care este Dumnezeu”²³.

În consecință, în urma parcurgerii analizei lingvistice, istorice și teologice de față, putem afirma faptul că toate aceste ziceri transmise lumii întregi prin Ioan reprezintă un argument în favoarea unei credințe puternice în dumnezeirea lui Iisus.

²³ J. Ratzinger, *Isus din Nazaret*, p. 97;

BIBLIOGRAFIE

I. EDIȚII BIBLICE

1. *Biblia sau Sfânta Scriptură*, Ed. Jubiliară a Sfântului Sinod, tipărită cu binecuvântarea și prefața Prea Fericitului Părinte Teoctist, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, versiune diortosită după Septuaginta, redactată și adnotată de Bartolomeu Valeriu Anania, Arhiepiscopul Clujului, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2001;
2. *Biblia sau Sfânta Scriptură*, tipărită cu binecuvântarea Prea Fericitului Părinte Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, cu aprobarea Sfântului Sinod, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2008;
3. *Biblia sau Sfânta Scriptură*, tipărită sub îndrumarea și cu purtarea de grijă a Prea Fericitului Părinte Teoctist, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, cu aprobarea Sfântului Sinod, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1998;
4. *Biblia sau Sfânta Scriptură*, versiune revizuită a traducerii Radu-Galaction, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1997;
5. *Biblia sau Dumnezeiasca Scriptură a Legii Vechi și a Celei Noi*, tipărită în zilele Majestății Sale Carol I, Regele României, ediția Sfântului Sinod, Tipografia Cărților Bisericești, București, 1914;
6. *Biblia Hebraica Stuttgartensia*, Stuttgart, Deutsche Bibelstiftung, 1967/77;
7. *Biblia sau Sfânta Scriptură a Vechiului și Noului Testament cu trimiteri*, trad. Dumitru Cornilescu, Ed. Societatea Biblică;
8. *Evanghelia după Ioan*, traducere de Francisca Băltăceanu și Monica Broșteanu, Ed. Arhiepiscopiei Romano-Catolice de București 1996;
9. *Noul Testament comentat*, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1993;
10. *Noul Testament, vol. 2, Evanghelia după Ioan*, ediție bilingvă, introducere, traducere, comentariu și note patristice de Cristian Bădiliță, Ed. Curtea Veche, București, 2010;
11. *Noul Testament. Traducere după texte originale grecești*, Societatea Biblică Interconfesională din România, București, 2009;

12. *Novum Testamentum Graece et Latine*, Utrumque textum cum apparatu critico imprimendum curavit Eberhard Nestle novis curis elaboraverunt Erwin Nestle et Kurt Aland, Editio vicesima secunda, United Bible Societies, London, 1963;
13. *Novum Testamentum Graece 27*, revidierte Auflage, 8th rev. and exp. Printing Barbara et Kurt Aland, Johannes Karavidopoulos, Carlo M. Martini, Bruce M. Metzger (eds.), Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart, 2001;
14. *The Greek New Testament*, Fourth Revised Edition with Dictionary, 5th rev. and exp. Printing, ed. Barbara et Kurt Aland, Johannes Karavidopoulos, Carlo M. Martini, Bruce M. Metzger in cooperation with the Institute for New Testament Textual Research, Münster/Wesphalia, Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart, United Bible Societies, U. S. A., 2001;
15. *Novum Testamentum Graece, ad antiquissimos testes denuo recensuit – apparatus criticum omni studio perfectum – apposuit commentationem isagogicam – praetexuit Constantinus Tischendorf*, C. V. Tischendorf, C. R. Gregory & E. Abbot, (ed.), Giesecke & Devrient, (1869-1894) 2003;
16. *The Orthodox Study Bible. New Testament and Psalms, the New King James Version*, Thomas Nelson Publishers, Nashville, Tennessee, 1993.
17. *The New Testament, New International Version*, 1973, 1978, 1984, International Bible Society;
18. *Septuaginta*. s.l., Ed. Polirom, 2004;
19. *Septuaginta id est Vetus Testamentum Graece Iuxta LXX Interpretes*, Vol. I, Rahlfs Alfred, Stuttgart, Privilegierte Württembergische Bibelanstalt, 1952.

II. DICȚIONARE, VOCABULARE, ENCICLOPEDII

20. Achtemeier, Paul J.; Perkins, Pheme; Fishbane, Michael; Boraas, Roger S.; *Bible Dictionary*, s.l., Society of Biblical Literature, Ed. Harper One, 1996;
21. Pat, Alexander; *Enciclopedia Bibliei*, Cluj-Napoca, Ed. Logos, 1996;
22. Bauer, Walter; *A Greek-English Lexicon of the New Testament and other early christian literature*, Chicago, s.n., 1973;
23. Bauer, Walter; Gingrich, Wilbur F.; *Gingrich Greek Lexicon (a greek-english lexicon of the New Testament and other early christian literature)*, William F. Arndted, 1979;

24. Bădiliță, Cristian; Băltăceanu, Francisca; Broșteanu, Monica; Slușanschi, Dan; *Septuaginta Vol. I, Geneza, Exodul, Leviticul, Numerii, Deuteronomul*, s.l., Ed. Polirom, Colegiul Noua Europă, 2004;
25. Boring, Eugene M.; *Numbers, Numbering*, în: Neil, Alexander M. (ed.): *The New Interpreter's Dictionary of the Bible, Vol. IV, Me-R*, Nashville, Abingdon Press, 2006;
26. Boring, Eugene M.; *Seven, Seventh, Seventy*, în: Neil, Alexander M. (ed.): *The New Interpreter's Dictionary of the Bible, Vol. V: S-Z*, Nashville, Abingdon Press, 2006;
27. Braniște, Ene; Braniște, Ecaterina; *Dicționar Enciclopedic de Cunoștințe Religioase*, Caransebeș, Ed. Diecezana, 2001;
28. Bromiley, Geoffrey W.; *The International Standard Bible Encyclopedia*, Vol. IV, Wm. B. Eerdmans Publishing, 1988;
29. Brown, Collin; *Resurrection*, în: Brown Collin (ed.): *The New International Dictionary in the New Testament Theology, Vol III*, Michigan, Zondervan Publishing House, Grand Rapids, 1986;
30. Burge, Gary M.; *Life*, în: Neil, Alexander M. (ed.): *The New Interpreter's Dictionary of the Bible, Vol. III: I-Ma*, Nashville, Abingdon Press, 2006;
31. Cheyne, T. K.; Sutherland Black J.: *Encyclopaedia Biblica: A Critical Dictionary of the Literary, Political and Religious History, the Archaeology, Geography and Natural History of the Bible, Vol. I: A to D*, London, Adam and Charles Black, 1899;
32. Cheyne, T. K.; Sutherland Black J.: *Encyclopaedia Biblica: A Critical Dictionary of the Literary, Political and Religious History, the Archaeology, Geography and Natural History of the Bible, Vol. III: L to P*, London, Adam and Charles Black, 1902;
33. Cheyne, T. K.; Sutherland Black J.: *Encyclopaedia Biblica: A Critical Dictionary of the Literary, Political and Religious History, the Archaeology, Geography and Natural History of the Bible, Vol. IV: Q to Z*, London, Adam And Charles Black, 1907;
34. Cocagnac, Maurice; *Simboluri Biblice-Lexic Teologic*, București, Ed. Humanitas, 1997;
35. Davis, Casey W.; *Eerdmans Dictionary of the Bible*, Michigan/Cambridge, William B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids, 2000;
36. Davy, Marie Madeleine; *Enciclopedia Doctrinelor Mistice, Vol. I*, Timișoara, Ed. Amarcord, 1997;
37. Chevalier, Jean; Gheerbrant, Alain; *Dicționar de Simboluri: P-Z, Vol. 3*, București, Ed. Artemis, 1969;

38. Douglas, J. D., Tenny, Merrill C.; *The New International Dictionary of the Bible*; Michigan U.S.A., Basingstoke U.K., Regency Reference Library, Zondervan Publishing House, Grand Rapids, Marshall Pickering, 1987;
39. Douglas, J.D.; *Dicționar Biblic*, Oradea, Cartea Creștină, 1995;
40. Easton, Matthew George; *Easton's Bible Dictionary*, Harper & Bros, 1893;
41. Eliade, Mircea; Culianu, Ioan P.; *Dicționar al Religiiilor*, București, Ed. Humanitas, 1993;
42. Freedman, David Noel; Myers, Allen; Beck, Astrid; *Eerdmans Dictionary of the Bible*, Wm. B. Eerdmans Publishing Co., Grand Rapids, 2000;
43. Halley, Henry H.; *Manual Biblic*, Ed. "Door of Hope", 1983;
44. Hoffmeier, James K.; *Arheologia Bibliei*, Oradea, Casa Cărții, 2009;
45. Iordan, Iorgu; *Dicționarul Explicativ al Limbii Române*, București, Academia Română, Institutul de Lingvistică, Ed. Univers Enciclopedic, 1998;
46. Leon-Dufour, Xavier; *Dictionary of Biblical Theology*, New York, Rome, Paris, Tournai, Desclee Company, 1967;
47. Lührmann, Dieter; *Logion*, în: Coggins, R. J.; Houlden J. L. (ed.): *A Dictionary of Biblical Interpretation*, London, SCM Press, 1990;
48. Martin, Ralph; Davids, Peter; *Dictionary of the Later New Testament & Its Developments*, Leicester, InterVarsity Press Downers, 1997;
49. Matlock, Michael D.; *Tetragrammaton*, în: Neil, Alexander M. (ed.): *The New Interpreter's Dictionary of the Bible, Vol.V: S-Z*, Nashville, Abingdon Press, 2006;
50. McKenzie, John L.; *Dictionary of the Bible*, New York, London, The Bruce Publishing Company; Collier-Macmillan, LTD., 1965;
51. Metzger, Bruce M.; Coogan, Michael D.; *The Oxford Companion to the Bible*, Oxford, New York, Oxford University Press, 1993;
52. Mircea, Ioan; *Dicționar al Noului Testament A-Z*, București, Ed. IBMBOR, 1995;
53. Muller, R. A.; *Resurrection In The International Standard Bible Encyclopedia, Vol. IV*, Geoffrey W. Bromiley, Grand Rapids, Eerdmans, 1988;
54. Impelluso, Lucia; *Natura și Simbolurile Sale: Plante, Flori și Animale*, Milano, Ed. Monitorul Oficial, 2009;
55. Oepke, A.; *Egheiro, Eghersi*, în: Kittle Gerhardbook (ed.): *Theological Dictionary of the New Testament*, Vol. I, Grand Rapids, Eerdmans, 1993;
56. Porter, Adam L.; *Door*, în: Neil, Alexander M. (ed.): *The New Interpreter's Dictionary of the Bible, Vol. II: D-H*, Nashville, Abingdon Press, 2006;

57. Shepherd, Rowena; Shepherd, Rupert; *1000 de Simboluri. Semnificația Formelor în Artă și Mitologie*, Oradea, Ed. Aquila, 2007;
58. Smith, William Taylor; *Logia*, în: Orr Jameset (ed.): *The International Standard Bible Encyclopedia*, Wm. B. Eerdmans Publishing Co., 1939, (<http://www.internationalstandardbible.com>, acc. în: 22, februarie, 2016);
59. Kittle, Gerhard (ed.); *Theological Dictionary of the New Testament, Vol. IV*, Grand Rapids, Eerdmans, 1993;
60. Petuchowski, Jacob J.; Clemens, Thoma; *Lexiconul Herder al Întâlnirii Iudeo-Creștine*, București, Ed. Humanitas, 2000;
61. Thompson, M.; *Dicționarul Noului Testament*, Reid G. Daniel (ed.), Oradea, Ed. Casa Cărții, 2008;

III. SURSE PATRISTICE

62. Ioan Gură de Aur; Grigorie din Nazianz; Efrem Sirul; *Despre Preoție*, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2007;
63. Calist Patriarhul; *Capete Despre Rugăciune*, în: *Filocalia a VIII-a*, Humanitas, București, 2009;
64. Chiril al Alexandriei; *Despre Sfânta Treime*, colecția P.S.B., vol. 40, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1994;
65. Chiril al Alexandriei; *Glafire*, P.S.B. 39, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1992;
66. Dionisie Areopagitul; *Opere complete*, Ed. Paideia, București, 1996;
67. Efrem Sirul; *Cuvinte și Învățăături*, Vol. II, Ed. Bunavestire, Bacău, 1998;
68. Eftimie Zigabenu; Nicodim Aghioritul; *Psaltirea în Tâlcuirile Sfinților Părinți, Vol. II*, Ed. Egumenița; Ed. Cartea Ortodoxă, Reeditare a volumului Institutului Albinei Române, Iași, 1862;
69. Grigorie de Nyssa; *Despre Viața lui Moise sau despre desăvârșirea prin virtute*, colecția P.S.B., vol. 29, București, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1982;
70. Grigorie Palama; *Omilii, Vol. III*, București, Ed. Fundației Anastasia, 2007;
71. Grigorie Palama; *Tratatul III al celor din urmă. Despre Isihaști. Despre Sfânta Treime*, Ed. P. Hristou, Salonic, 1962;

72. Ioan Hrisostom; *Omilii la Facere*, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 2003;
73. Ioan Gură de Aur; *Omilii la Psalmi*, Ed. Doxologia, Iași, 2011;
74. Ioan Scărarul; *Filocalia, Vol. IX*, Ed. Humanitas, București, 2009;
75. Marcu Evghenicul; *Opere*, Vol. I, Ed. Pateres, București, 2009;
76. Maxim Mărturisitorul; *Ambigua*, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2006;
77. Maxim Mărturisitorul; *Filocalia, Vol. II*, Ed. Apologeticum, 2005, ediție electronică, <http://www.parohiastavanger.no/bibliotecaduhovniceasca/Filocalia/Filocalia-02.pdf>; acc. în: 16, martie, 2016;
78. Maxim Mărturisitorul; *Filocalia, Vol. III*, Ed. Apologeticum, 2005, ediție electronică, <http://www.parohiastavanger.no/bibliotecaduhovniceasca/Filocalia/Filocalia-03.pdf>, acc. în: 16, martie, 2016;
79. Origen; *Omilii și adnotări la Exod*, Ed. Polirom, București, 2006;
80. Origen; *Scrieri alese, partea a II-a, Exegeze la Noul Testament, Despre rugăciune, Filocalia*, colecția P.S.B. vol. 7, trad. Pr. Teodor Bodogae, Nicolae Neaga, Zorica Lațcu, studiu introductiv și note Pr. Teodor Bodogae, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1982;
81. Grigorie Palama; *Filocalia, Vol. VII*, Ed. Humanitas, București, 2009;
82. Grigorie Palama; *Omilii, Vol. II*, Ed. Anastasia, București, 2004;
83. Fericitul Augustin; *De Doctrina Christiana*, Humanitas, București, 2002;
84. Fericitul Augustin; *De Libero Arbitrio*, București, Humanitas, 2004;
85. Sfântul Varsanufie; *Scrisoarea 208*, în: Sfântul Varsanufie, Sfântul Ioan: *Filocalia, Vol. XI*, București, Ed. Humanitas, 2009;
86. Simeon Metafrastul, *Parafrază în 150 de Capete a Sfântului Simeon Metafrastul la cele 50 de Cuvinte ale Sfântului Macarie Egipteanul*, în: Damaschin Petru, Simeon Metafrastul *Filocalia, Vol. V*, Ed. și Tipografia Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 1976;
87. Simeon Noul Teolog, *Discursuri Teologice și Etice, Scrieri I*, Ed. Deisis, Sibiu, 2001;
88. Nichita Stithatul, *Cele 300 de Capete*, în Simeon Noul Teolog, Nichita Stithatul, *Filocalia, Vol. VI*, Ed. Humanitas, București, 2009;
89. Teofan Zăvorâtul, *Calea spre Mântuire*, Fundația Dosoftei, București, 1999;

90. Vasile cel Mare, *Omilii la Hexaimeron*, colecția P.S.B., vol. 17, Dumitru Fecioru (trad.), Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1986;
91. Vasile cel Mare, *Omilii și Cuvântări*, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2004;
92. Xanthopol Calist, Xanthopol Ignatie, *Cele 100 de Capete*, în *Filocalia*, vol. VIII, București, Ed. Humanitas, 2009.

IV. COMENTARIII BIBLICE

a. Comentarii patristice

93. Teofilact al Bulgariei, *Tâlcuirea Sfintei Evanghelii de la Ioan*, Ed. Sophia, București, 2009;
94. Chiril al Alexandriei, *Comentariu la Evanghelia Sfântului Ioan*, colecția P.S.B. vol. 41, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2000;
95. Ioan Hrisostom, *Comentar la Evanghelia de la Ioan*, Colecția Migne, vol. 8, Mănăstirea "Portărița", 2005;
96. Origen, *Comentariu la Evanghelia după Ioan*, Cartea I, Ed. Institutul European, Iași, 1995;
97. Teodorit al Kirului, *Tâlcuirea celor 150 de Psalmi ai Proorocului Împărat David*, Tipografia Docuprint, 2003;
98. Eftimie Zigabenu, Nicodim Aghioritul, *Psaltirea în tâlcuirea Sfinților Părinți, Vol. I*, Ed. Egumenița, Ed. Cartea Ortodoxă, reeditarea volumului publicat de Institutul Albinei, Iași, Galați, 1850.

b. Comentarii moderne

99. *Psaltirea*, traducere și comentarii: Anania, Bartolomeu V.; Ed. Arhidiecezană, Cluj-Napoca, 1998;
100. Ashton, John; *Studying John: Approaches to the Fourth Gospel*, Oxford, Clarendon Press, 1994;
101. Ashton, John; *Understanding the Fourth Gospel*, Oxford, Clarendon Press, 1991;
102. Barrett, C. K.; *The Gospel According to St. John*, London, Ed. S.P.C.K., 1955;

103. Barrett, C. K.; *The Gospel According to St. John, an introduction with commentary and notes on the greek text*, London, Ed. S.P.C.K., 1967;
104. Barrett, C. K.; *The Gospel of John & Judaism*, London, Ed. S.P.C.K., 1975;
105. Beasley-Murray, George R.; *Word Biblical Commentary, John*, Vol. 36, Waco, Word Books, 1987;
106. Bernard, J. H.; *A Critical and Exegetical Commentary on the Gospel According to St. John*, Edinburgh, T.& T. Clark, 1989;
107. Beutler, Johannes; Fortna, Robert T.; *The Shepherd Discourse of John 10 and its Context*, Cambridge University Press, 1991;
108. Boice, Montgomery James; *Witness and Revelation in The Gospel of John*, Michigan, Zondervan Publishing House, Grand Rapids, 1970;
109. Brant, Jo-Ann A.; *John-Commentaries on the New Testament*, Michigan, Baker Academic, 2011;
110. Brodie, Thomas L.; *The Gospel Accordind to John, a Literary and Theological Commentary*, New York, Oxford, Oxford University Press, 1993;
111. Brown, Raymond E.; *An Introduction to the Gospel of John*, New York, Ed. Doubleday, 2003;
112. Brown, Raymond E.; *The Epistles of John*, New York, Doubleday & Company, Inc., 1982;
113. Brown, Raymond E.; *The Gospel According to John (I-XII)*, New York, Doubleday & Company, Inc., 1966;
114. Brown, Raymond E.; *The Gospel According to John, Vol. I (I-XIII)*, London, Ed. Geoffrey Chapman, 1978;
115. Brown, Raymond E.; *The Gospel According to John (XIII-XXI)*, New York, Doubleday & Company, Inc., 1970;
116. Bultmann, Rudolf; *Das Evangelium des Johannes*, Göttingen, Ed. Vandenhoeck & Ruprecht, 1953;
117. Bultmann, Rudolf; *Das Evangelium des Johannes*, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 1959;
118. Bultmann, Rudolf; *The Gospel of John: a commentary*, Westminster John Knox Pr, 1971;
119. Casler, Frank J.; *The Seven Great "I Am" Statements of Jesus Plus One*, Wilmington School of the Bible, 2012;
120. Chirilă, Ioan; *Cartea Profetului Osea*, Cluj-Napoca, Ed. Limes, 1999;

121. Chirilă, Ioan; *Fragmentarium Exegetic Filonian II, Nomothetica Repere Exegetice la Decalog*, Cluj-Napoca, Ed. Limes, 2003;
122. Culpepper, Alan R.; *Anti-Judaism in the Fourth Gospel as a Theological Problem for Christian Interpreters*, în: Bieringer, Reimund; Didier, Pollefeyt; Vandecasteele-Vanneuville, Frederiqueed; *Anti Judaism and the Fourth Gospel*, Londra, Westminster John Knox Press, 2001;
123. Culpepper, Alan R.; *Anatomy of the Fourth Gospel*, Ed. Fortress Press Philadelphia, 1987;
124. Devillers, Luc; *La Fête De L'envoyé: la Section Johannique de la Fête Des Tentes (Jean 7,1-10,21) et la Christologie*, Paris, J. Gabalda, 2002;
125. Dodd, C.H.; *The Interpretation of the Fourth Gospel*, Cambridge University Press, 1963;
126. Dodd, C.H.; *Historical Tradition in the Fourth Gospel*, Cambridge University Press, 1963;
127. Dunn, James D.G.; Rogerson, W.; *Eerdmans Commentary of the Bible*, Michigan/Cambridge, U.K., William B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids, 2003;
128. Eichrodt, Walther; *Ezekiel, a Commentary*, London, SCM Press LTD, 1970;
129. Edmond Jacob, *Theology of the Old Testament*, London, Hodder & Stoughton, 1958;
130. Edward Young J., *The Book of Isaiah, Vol. II*, Grand Rapids, Eerdmans, 1975;
131. Fenton, John; *Finding the Way through John*, London, Oxford, Mowbray, 1988;
132. Goldingay, John; *Old Testament Theology: Israel's Faith*, Vol. II, InterVarsity Press, Illinois, USA / Paternoster, Milton Keynes, UK, 2003;
133. Greenberg, Moshe; *Anchor Bible: Ezekiel 1-20*, Vol. 22, New York, Doubleday & Company, Inc., 1983;
134. Harris, Murray J.; *From Grave to Glory: Resurrection in the New Testament*, Grand Rapids, Zondervan Publishing House, 1990;
135. Harrison, R. K.; *Introduction to the Old Testament*, Michigan, William B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids, 1977;
136. Henry, Michel; *Eu Sunt Adevărul*, Sibiu, Ed. Deisis, 2007;
137. Hillyer, Norman; *The International Biblical Commentary: 1 and 2 Peter, Jude*, Massachusetts, Hendrickson Publishers, Paternoster Press, 1992;

138. Hoskyns, Edwyn Clement; *The Fourth Gospel*, Londra, Faber and Faber Limited, 1947;
139. Keener Craig S.; *The Gospel of John, a Commentary*, Vol. II , Hendrickson Publishers, 2003;
140. Kinder, Derek; *Psalms 73-150*; Leicester, Ed. Inter-Varisity Press, 1973;
141. Lincoln, Andrew T.; *The Gospel According to Saint John*, Hendrickson Publishers, Inc., USA, Continuum, UK, 2006;
142. Lindars, Barnabas; *The Gospel of John*, Ed. Oliphants, 1977;
143. Maier, Gerhard; *Comentariu Biblic, Vol. 6-7, Evanghelia După Ioan*, Ed. Luminii, 2013;
144. Manns, Frédéric; *L'Evangile de Jean à la Lumière du Judaïsme*, Ierusalim, Franciscan Printing Press, 1991;
145. Manoilescu, Dinu Natalia; *Iisus Hristos Mântuitorul în Lumina Sfintelor Evanghelii*, București, Ed. Bizantină, 2004;
146. Marsh, John; *Saint John*, London, Penguin Books, Cox & Wyman Ltd, 1968;
147. Moloney, Francis J.; *The Johannine Son of Man*, Roma, Las - Libreria Ateneo Salesiano, 1976;
148. Morris, Leon; *The Gospel according to John*, Michigan, William B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids, 1995, ediție revizuită;
149. Neyrey, Jerome H.; *The Gospel of John in Cultural and Rhetorical Perspective*, Michigan/Cambridge, UK, William B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids, 2009;
150. North, Wendy E. S.; *A Journey Round John: Tradition, Interpretation and Context in the Fourth Gospel*, Bloomsbury Publishing, 2015, ediție electronică (<https://books.google.ro>; acc. în: 24, februarie, 2016);
151. Painter, John; *Johannine Literature: the Gospel and Letters of John*; în: Aune, David E.: *The Blackwell Companion to the New Testament*, Oxford, Wiley-Blackwell Publication Ltd., 2010;
152. Pentiuc, Eugen J.; *Cartea Profetului Osea: Introducere, Traducere și Comentariu*, București, Ed. Albatros, 2001;
153. Pratte, David E.; *Commentary on the Gospel of John, Bible Study Notes and Comments*, 2013, ediție electronică (<https://www.biblestudylessons.com/commentary/gospel/john.pdf>, acc. în: 19, aprilie, 2016);

154. Prelipcean, Vladimir; Neaga, Nicolae; Barna, Gheorghe; Chialda, Mircea *Studiul Vechiului Testament*, Cluj-Napoca, Ed. Renașterea, 2006;
155. Bultmann, R.; *Johannesevangelium*, Göttingen, 1957;
156. Ramsey, Michaels J.; *The Gospel of John*, Michigan/Cambridge, U.K., William B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids, 2010;
157. Ramsey, Michaels J.; *New International Biblical Commentary, John*, Hendrickson Publishers-USA, Paternoster Press-UK, 1989;
158. Ridderbos, Herman H.; *The Gospel of John: a Theological Commentary*, Michigan/Cambridge, William B. Eerdmans Publishing Company Grand Rapids, 1997;
159. Schenke, Ludger; *Johannes Kommentar*, Düsseldorf, Patmos Verlag Düsseldorf, 1998;
160. Andrei, Scrima; *Comentariu la Evanghelia după Ioan*, București, Ed. Humanitas, 2003;
161. Smith, Moody Jr.; *The Composition and Order of the Fourth Gospel, Bultmann's Literary Theory*, Yale University Press, 1965;
162. Temple, Willam; *Readings in the St. John's Gospel*, London, Macmillan and Co. Limited St. Martin's Street, 1949;
163. Thyen, Hartwig; *Das Johannesevangelium*, Tübingen, Mohr Seibeck, 2005;
164. Timm, Marianne; *Lektüre des Johannesevangeliums*, München, Ed. Evangelischer Presseverband Für Bayern, 1960;
165. Tofană, Stelian; *Introducere în Studiul Noului Testament, Vol. I*, Cluj-Napoca, Ed. "Presa Universitară Clujeană", 1997;
166. Tofană, Stelian; *Introducere în Studiul Noului Testament, Vol. II*, Cluj-Napoca, Ed. Presa Universitară Clujană, 2002;
167. Tofană, Stelian; *Symbolism și Sacramentalitate în Evanghelia a IV-a*, Ed. Presa Universitară Clujană, 2003;
168. Tofană, Stelian; *Studiul Noului Testament, Epistolele Sfântului Apostol Pavel*, suport de curs, Cluj-Napoca, 2006;
169. Tuckett, Christopher; *Christology and the New Testament*, Edinburgh University Press Ltd, Edinburgh, 2001;
170. Usca, Ioan Sorin; *Vechiul Testament în Tâlcuirea Sfinților Părinți, Facerea*, București, Ed. Christiana, 2002;
171. Vassiliadis, Petros; *John in an Orthodox Perspective*, Patte, Daniel (ed.), *Global Bible Commentary*, Nashville, Abingdon press, 2004;

172. Vulgaris, Evghenie; *Îndeletnicire Iubitoare de Dumnezeu, Tâlcuiri la Pentateuh*, București, Ed. Sophia, 2012;
173. Westcott, B. F.; *The Gospel according to St. John*, London, John Murray, 1882;
174. Williams, Catrin H.; *I Am He: The Interpretation of *Ánî Hū* in Jewish and Early Christian Literature*, Tübingen, Mohr Siebeck, 2000;
175. Zumstein, Jean; *Das Johannesevangelium*, Tübingen, Ed. Vanderhoeck & Ruprecht, 2016;
176. Henry, Matthew; *Commentary on the Whole Bible, Mat.-John, Vol. VIII*, Ages Software Albany, Version 1.0, 1999;

V. TRATATE, MONOGRAFII, ESEURI

177. André, Neher; *Moise și Vocația Iudaică*, București, Ed. Hasefer, 2002;
178. Asiedu-Peprah, Martin; *Johannine Sabbath Conflicts as Juridical Controversy*, Tübingen, Mohr Siebeck, 2001;
179. Bartoș, Emil; *Conceptul de Îndumnezeire în Teologia lui Dumitru Stăniloae*, Oradea, Ed. Cartea Creștină, 2002;
180. Baștovoi, Savatie; *Fuga spre Câmpul cu Ciori*, București, Cathisma, 2012;
181. Bindel, Eugen; *Mistica Numerelor: o cercetare asupra elementelor spirituale ale lumii*, București, Ed. Herald, 2008;
182. Boca, Arsenie; *Cuvinte Vii*, Deva, Charisma, 2006;
183. Botiza, Pr. Ioan Vasile; *Introducere în Studiul Sfintei Scripturi*, Târgu-Lăpuș, Ed. Galaxia Gutenberg, 2005;
184. Breck, John; *Darul Sacru al Vieții: Tratat de Bioetică*, Cluj-Napoca, Patmos, 2003;
185. Breck, John; *Sfânta Scriptură în Tradiția Bisericii*, Cluj-Napoca, Patmos, 2003;
186. Brevard, Childs S.; *Biblical Theology of the Old and New Testaments*, Minneapolis, Fortress Press, 1993;
187. Broșteanu, Monica; *Numele lui Dumnezeu în Coran și în Biblie*, Iași, Ed. Polirom, 2005;
188. Bullinger, E.W.; *Number in Scripture: its supernatural design and spiritual significance*, London, Eye & Spottiswoode (Bible Warehouse) Ltd. 33. Paternoster Row, E.C., ediția a IV-a, 1921;

189. Chirilă, Ioan; *Mesianism și Apocalipsă în Scrierile de la Qumran*, Ed. Arhidiecezana, 1999;
190. Cohen, A.; *Talmudul*, București, Ed. Hasefer, 1999;
191. Constantinescu, Ioan; *Studiul Noului Testament*, București, Ed. Credința Noastră, 1996;
192. Cooper, David A.; *Dumnezeu Este Un Verb*, București, Hasefer, 2001;
193. Eliade, Mircea; *Drumul spre Centru*, București, Ed. Univers, 1991;
194. Eliade, Mircea; *Imagini și Simboluri*, București, Ed. Humanitas, 1994;
195. Florenski, Pavel; *Stâlpul și Temelia Adevărului*, București, Ed. Polirom, 1999;
196. Goudin, Philippe; *Marile Religii: Iudaismul, Creștinismul, Islamul, Hinduismul și Budismul*, București, Ed. Orizonturi, 1995;
197. Guroian, Vigen; *Grădina ca Parabolă Teologică*, Sibiu, Ed. Deisis, 2011;
198. Ionescu, Nae; *Teologia, Integrala Publicisticii Religioase*, Sibiu, Deisis, 2003;
199. Ionescu, Nae; *Tratat de Metafizică*, București, Ed. Roza vânturilor, 1999;
200. Istrate, Ligia; *Nașterea Poporului Evreu: o promisiune divină*, Ed. Risoprint, 2010;
201. Ladd, Georeg; *I Believe in the Resurrection of Jesus*, Grand Rapids, Eerdmans, 1975;
202. Lecca, Paulin; *Adevăr și Pace*, București, Ed. Bizantină, 2003;
203. Lipis, Joan R.; *Celebrate Passover Haggadah*, Purpule Pomegranate Productions, 1993;
204. Lloyd-Jones, Martyn; *Studii asupra Predicii de pe Munte*, Oradea, Ed. Cartea Creștină, 2003;
205. Lossky, Vladimir; *Introducere în Teologia Ortodoxă*, ed. Apologeticum, 2006, ediție electronică (<ftp://ftp.logos.md>, acc. în: 18, februarie, 2016);
206. Lossky, Vladimir; *Teologia Mistică a Bisericii de Răsărit*, București, Ed. Bonifaciu, 1998;
207. Lossky, Vladimir; *Vederea lui Dumnezeu*, București, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1995;
208. Marie Louise von Franz; *Nombre et Temps*, Paris, La Fontaine de Perre, 1998;
209. Maristany del Rayo, Joaquin; *O Carte despre Arhimandritul Sofronie. S-a Dus să-
L Vadă Precum Este*, Cluj-Npoca, Ed. Renașterea, 2013;
210. McGuckin, John; *Saint Cyril of Alexandria and the Christological Controversy*, Crestwood, New York, St. Vladimir's Seminary Press, 2004;
211. Moldovan, Ilie; *În Hristis și în Biserică, Iubirea Euharistică Generatoare de Viață și Destin Românesc*, Vol. Teologia Iubirii III, Alba-Iulia, Ed. Reîntregirea, 2011;

212. Nellas, Panayotis; *Omul - Animal Îndumnezeit*, Sibiu, Ed. Deisis, 2002;
213. Nicolae, Cabasila; *Despre Viața în Hristos*, București, Ed. Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, 2009;
214. Noica, Rafail; *Cultura Duhului*, Alba Iulia, Ed. Reîntregirea, 2002;
215. Ortlepp, Steven; *Pronunciation of the Tetragrammaton: a Historico-Linguistic Approach*, Ed. Lulu.com, 2011;
216. Otto, Rudolf; *Sacrul*, Milea Ioan (trand.), Cluj-Napoca, Ed. Dacia, 1992;
217. Oz, Amos; Oz-Salzberger, Fania; *Evreii și Cuvintele*, București, Ed. Humanitas, 2012;
218. Pache, René; *Lumea de Dincolo*, Brașov, Ghimbav, Casa Literaturii Creștine, 1996;
219. Patronos, Gheorghios; *Parcursul Istoric al lui Iisus – de la iesle la mormântul gol*– București, Ed. Bizantină, 2011;
220. Philon din Alexandria; *Viața lui Moise*, București, Ed. Hasefer, 2003;
221. Pleșu, Andrei; *Parabolele lui Iisus, Adevărul ca Poveste*, București, Humanitas, 2012;
222. Popa, Gheorghe; *Teologie și Demnitate Umană – Studii de Teologie Morală Contextuală* – Iași, Ed. Mitropolitatna Trinitas, 2003;
223. Ratzinger, Joseph Benedict al XVI-lea; *Iisus din Nazaret*, Rao International Publishing Company, 2010;
224. Robinson, James M.; Hoffmann, Paul; Kloppenborg, John S.; *The Critical Edition of Q: Synopsis Including the Gospel of Matthew and Luke, Mark and Thomas with English, German, and French Translations of Q and Thomas*, Ed. Peeters, 2000;
225. Robinson, John A.T.; *The Priority of John*, SCM Press LTD, 1985;
226. Rose, Serafim; *Cartea Facerii, Crearea Lumii și Omul Începuturilor*, București, Ed. Sophia, 2001;
227. Schultz, Samuel J.; *Călătorie prin Vechiul Testament*, Oradea, Cartea Creștină, 2001;
228. Scrima, Andrei; *Biserica Liturgică*, București, Ed. Humanitas, 2005;
229. Semen, Petre; *Experiența Umanului cu Divinul după Sfânta Scriptură*, Iași, Ed. Performantica, 2007;
230. Semen, Petre; *Păcatul – Boală a Sufletului – Coordonate Biblice*, Iași, Ed. Panfilius, 2004;
231. Setzer, Robert B. Jr.; *Encounters with the Living Christ, Meeting Jesus in the Gospel of John*, Judson Press Valley Forge, 1999;

232. Sofronie, Saharov; *Nașterea întru Împărăția cea Neclătită*, Alba Iulia, Reîntregirea, 2003;
233. Sofronie, Saharov; *Rugăciunea: Experiența Vieții Veșnice*, Sibiu, Ed. Deisis, 2001;
234. Sofronie, Saharov; *Vom vedea pe Dumnezeu precum este*, București, Sophia;
235. Spadaro, Antonio; *La ce Folosește Literatura*, Târgu-Lăpuș, Galaxia Gutenberg, 2006;
236. Špidlík, Tomáš; *Evanghelia de Fiecare Zi, Vol. I*, Ed. Gutenberg, 2005;
237. Špidlík, Tomáš; *Spiritualitatea Răsăritului Creștin*, Sibiu, Deisis, 1997;
238. Stăniloae, Dumitru; *Chipul Nemuritor al lui Dumnezeu*, Craiova, Ed. Mitropoliei Olteniei, 1987;
239. Stăniloae, Dumitru; *Semnificația Luminii Dumnezeiești în Spiritualitatea și Cultul Bisericii Ortodoxe*, în revista : *Ortodoxia*, Vol. 28, nr. 34, iul.-dec., 1976;
240. Stăniloae, Dumitru; *Teologie Dogmatică Ortodoxă*, Vol. II, București, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1997;
241. Stăniloae, Dumitru; *Teologie Dogmatică Ortodoxă*, Vol. III, București, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 2003;
242. Stăniloae, Dumitru ; *Ascetica și Mistica Bisericii Ortodoxe*, București, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 2002;
243. Stăniloae, Dumitru; *Iisus Hristos Lumina Lumii și Îndumnezeitorul Omului*, București, Ed. Anastasia, 1993;
244. Sterea, Tache; *Teologie Dogmatică și Simbolică*, Vol. I, București, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 2003;
245. Stern, Frank; *A Rabbi Looks at Jesus' Parables*, Oxford, Rowman & Littlefield Publishers, 2006;
246. Pop Nastasia; *Viticultură Generală*, Cluj-Napoca, Eikon, 2010;
247. Yannaras, Christos; *Abecedar al Credinței*, București, Ed. Bizantină, 1996;
248. Zaharou, Zaharia; *Hristos, Calea Vieții Noastre*, Galați, Ed. Bunavestire, Ed. Biserica Ortodoxă, 2003;
249. Zaharou, Zaharia; *Răscumpărând Vremea*, Ed. Renașterea Cluj, 2014;

VI. STUDII ȘI ARTICOLE

250. Lindars, Barnabas, „Behind the Fourth Gospel”, în revista: *Studies in Creative Criticism*, Vol. III, Londra, S.P.C.K., 1971;
251. Blenkinsopp, Joseph; „Yahweh and other Deities: Conflict and Accommodation in the Religion of Israel”, Achtemeier, J. Paul (ed.) *Interpretation: a Journal of Bible and Theology*, Vol. XL, 4, pp. 354-366, octombrie, 1986;
252. Boc, Alin Constantin; *Consecințele Neascultării Primei Porunci a lui Dumnezeu. Teologie și Viață*, Vol. XIV, 7-12, ediție anuală iulie-decembrie, 2004;
253. Brown, Raymond E.; „Johannine Ecclesiology - The Community's Origins”, în: *Interpretation: a Journal of Bible and Theology*, Vol. XXXI, nr. 4, pp. 379-393, octombrie, 1977;
254. Brown, Raymond E.; „The Kerygma of the Gospel According to John: The Johannine View of Jesus in Modern Studies”, Achtemeier, J. Paul (ed.); *Interpretation: a Journal of Bible and Theology*, Vol. LXXVIII, nr. 4, pp. 387-400, octombrie, 1967;
255. Chilton, Bruce; „Sukkoth (Huts or Booths or Tabernacles) in Ancient Israel and Early Judaism”, Alexander Neil M. (ed.); *The New Interpreter's Dictionary of the Bible*, Vol. I: A-C, Nashville, Abingdon Press, 2006;
256. Chirilă, Ioan; „Comunitatea de la Qumran și legătura sa cu Ierusalimul”, în revista: *Teologie și viață*, Vol. 14, nr. 7-12, ediție periodică, iulie-decembrie, 2004;
257. Codrea, Ioan Florin; „«Pâinea Vieții» (Ioan 6: 22-59). O Abordare Exegetică”, în revista: *Studia Universitas Babeș Bolyai Theologia Orthodoxa*, iunie, Vol. LVIII, nr. 1, pp. 57-70, Cluj-Napoca, Ed. Universității Babeș Bolyai, 2013;
258. Dinu, Ioan Florin; *Simbolismul Sacramental al „Cărții Semnelor” din Evanghelia a IV-a*, teză de doctorat, Cluj-Napoca, 2013;
259. Collins, Raymond F.; „The Search for Jesus. Reflections on the Fourth Gospel”, în revista : *Laval Théologique et Philosophique*, Vol. 34, nr. 1, pp. 27-48, Faculté de Philosophie, Université Laval, 1978, ediție electronică (acc. în: 24, februarie, 2016; <http://id.erudit.org/iderudit/705648ar>);
260. Danciu, Adrian Petru; „Origen și Numele Divine în *Lucrarea Contra lui Celsus*”, în revista: *Lumină Lină*, Vol. XIV, 3, pp. 11-25, New-York, Ed. Institutului Român de Teologie și Spiritualitate Ortodoxă, iulie-septembrie, 2009;
261. Dinu, Adrian ; „Păcat, Boală și Moarte”, în revista : *Teologie și Viață*, ediție anuală, Vol. XIV, nr. 7-12, Mitropolia Moldovei și Bucovinei, Ed. Doxologia, iulie-decembrie, 2004;

262. Dunn, James D. G. ; „John VI – A Eucharitic Discourse?“, în revista: *New Testament Studies*, Dodd C. H. (ed.), Vol. 17, nr. 3, pp. 328-338, Ed. Studiorum Novi Testament Societas, aprilie, 1971;
263. Achtemeier, Elizabeth R.; „Jesus Christ, the Light of the World: The Biblical Understanding of Light and Darkness”, în revista: *Interpretation, a Jurnal of Bible and Theology*, Jones A. James (ed.), Vol. LXXIV, nr. 4, pp. 439-449, Ed. Union Theological Seminary in Virginia, octombrie, 1963;
264. Ensley, Eugene C.; „Eternity Is Now: a Sermon of John 14: 1-11, Interpretation: a Journal of Bible and Theology”, Jones, A. James (ed.), Vol. XIX, 3, pp. 295-298, Ed. Union Theological Seminary in Virginia, iulie, 1965;
265. Verzan, Sabin; „Epistola I către Timotei a Sfântului Apostol Pavel. Introducere, Traducere și Comentariu”, în: *Studii Teologice, Revista Institutelor Teologice din Patriarhia Română*, seria a II-a, anul XII, nr. 1, București, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, ianuarie – februarie, 1989;
266. Prelipcean, Alexandru; „Gematria Ebraică - Paradigmă Ermineutică a Sfintei Scripturi. Studiu de caz: cifrele 1-7 în Cartea Facere”, în: *Studii Teologice: Revista Facultăților de Teologie din Patriarhia Română*, seria a III-a, anul IV, nr. 2, București, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, aprilie-iunie, 2008;
267. Janzen, Gerald J.; „What's in a name? "yahweh" in exodus 3 and the wider biblical context”, în revista: *Interpretation: a Journal of Bible and Theology*, Vol. XXXIII, nr. 3, pp. 227-239, Ed. Union Theological Seminary in Virginia, iulie, 1979;
268. Kuyper, Lester; „Grace and Truth: an Old Testament Description of God, and It's Use in the Johannine Gospel”, în revista: *Interpretation: a Journal of Bible and Theology*, Vol. XVIII, pp.3-19, Ed. Union Theological Seminary in Virginia, ianuarie, 1964;
269. Kinyongo, Jean; „Origine et signification du Nom divin Yahvé a la lumière de récents travaux et de traditions sémitico-bibliques (Ex. 3, 13-15 et 6, 2-8)”, în seria *Bonner Biblische Beiträge*, Vol. 35, Peter Hanstein Verlag GMBH, Bonn, 1970;
270. Lemke, Werner E.; „Life in the Present and Hope for the Future”, în revista: *Intrperetation: a Journal of Bible and Theology*, Vol. XXXVIII, nr. 2, pp.165-180, Ed. Union Theological Seminary in Virginia, aprilie, 1984;
271. M. de Jonge; „Jewish expectation about the 'Messiah' according to the Fourth Gospel”, în revista: *The New Testament Studies: an International Journal*, Vol. 19, nr. 3, pp. 246-270, Cambridge University Press, aprilie, 1973;

272. Mann, Thomas W.; „Not by Word Alone: Food in the Hebrew Bible”, în revista: *Interpretation: a Journal of Bible and Theology*, Vol. 67, nr. 4, pp. 351-362, Ed. Union Presbyterian Seminary, octombrie, 2013;
273. Martin, James P.; „Expository Articles”, în revista: *Interpretation: a Journal of Bible and Theology*, Vol. XXXII, nr. 2, pp. 171-175, Ed. Union Theological Seminary In Virginia, aprilie, 1978;
274. Măță, Ilarion; „Originile Luminii și ale Întinericului”, în revista: *Theologos*, Vol. 1, nr. 1-6, Ed. Episcopiei Romanului, ianuarie-iunie, 2006;
275. Metz, Jean Baptist; „Teologia e Letteratura”, în revista: *Concilium*, vol. XII, nr. 5, pp. 13-23, 1976;
276. Pamment, Margeret; „The Son of Man in the Fourth Gospel”, în: *The Journal of Theological Studies*, Vol. 36, nr. 1, pp. 56-66, Oxford: at the Clarendon Press, aprilie, 1985;
277. Pancaro, Servino; „The Relationship of the Church to Israel in the Gospel of St. John”, în: *New Testament Studies: an International Journal*, vol. 21, nr. 3, pp. 396-405, Cambridge University Press, aprilie, 1975;
278. Pașca-Tușa, Stelian; „Numele lui Dumnezeu, Semn al Prezenței Personale și Acțiunea Sa Izbăvitoare (Sotirică)”, în revista: *Studia Universitas Babeș-Bolyai, Theologia Orthodoxa*, vol. LV, nr. 1, pp. 15-26, Cluj-Napoca, Cluj University Press, 2010;
279. Ruland, Vernon; „Sign and Sacrement: John's Bread of Life Discourse (Chapter 6)”, în revista: *Interpretation: a Journal of Bible and Theology*, Jones, A. James (ed.); vol. LXXV, nr. 4, pp. 450-462, Union Theological Seminary in Virginia, octombrie, 1964;
280. Salvan, Alexandru-Adrian; „Slujirea Liturgică a Cuvântului în Gândirea Profetului Isaia (Isaia 5/Ioan 15)”, în revista: *Studia Universitas Babeș-Bolyai, Theologia Orthodoxa*, vol. LVII, nr. 2, pp. 51-61, decembrie, 2013;
281. Schneiders, Sandra M., „Death in the Community of Eternal Life: History, Theology, and Spirituality in John 11”, în revista: *Interpretation: a Journal of Bible and Theology*, vol. XLI, nr. 1, pp. 44-56, ianuarie, 1987;
282. Scorțea, Bogdan, „Despre Vederea lui Dumnezeu în Lumină”, în: *Studii Teologice: Revista Facultăților de Teologie din Patriarhia Română*, anuală, vol. III, nr. 1, p. 101, ianuarie-martie, 2006;

283. Stibbe, Mark W. G., „A Tomb with a View: John 11.1-44 in Narrative-Critical Perspective”, în: *New Testament Studies: an International Journal*, Wedderburned, A. J. M. (ed.), vol. 40, nr. 1, pp. 38-54, ianuarie, 1994;
284. Struve, Pierre, „Dieu Est Lumiere”, în revista: *Contacts*, trim. I, nr. 65, 1961;
285. Tofană, Stelian, „«Iisus – Profet» în Mărturia Contemporanilor Săi - O Perspectivă Teologică a Evangheliei a IV-a”, în revista: *Studia Universitatis Babeş-Bolyai, Theologia Orthodoxa*, vol. LIV, nr. 1, pp. 65-78, Cluj University Press, Cluj-Napoca, 2009;
286. Tofană, Stelian, „Cuvântarea despre Iisus «Pâinea Vieții» (în. cap. 6) Repere în Teologia Ioaneică Sacramentală”, în revista: *Studia Universitatis Babeş-Bolyai Theologia Orthodoxa*, vol. anul XLV, nr. 1-2, pp. 73-94, 2000;
287. Zetea, Simona Ștefana, „Concepția Iudaică asupra Morții; Practica Funerară și Elemente de Artă Funerară”, în revista: *Studia Universitas Babeş-Bolyai, Theologia Catholica* Nicolae Gudea (ed.), vol. LIII, nr. 1, pp. 5-27, Cluj University Press, Cluj-Napoca, 2008;

VII. RESURSE ELECRTONICE

288. *Agathos*, biblehub.com/greek/18.htm, acc. în: 25, septembrie, 2017;
289. *Alethinos*, Bible Study Tools, acc. în: 5, noiembrie, 2015, <https://www.bibletools.org/index.cfm/fuseaction/Lexicon.show/ID/G228/alethinos.htm>;
290. *Aretalogy*, Wkipedia the free Encyclopedia, <https://en.wikipedia.org/wiki/Aretalogy>, acc. în: 15, ianuarie, 2016;
291. *Axiomă*, dexonline.ro, dexonline.ro/definitie/axiomă, acc. în: 18 februarie 2016;
292. *Azimă*, OrthodoxWiki, <http://ro.orthodoxwiki.org/Azimă>, acc. în: 12, noiembrie, 2015;
293. *Cartea lui Enoh*, Wikipedia, Enciclopedia Liberă, acc. în: 21, septembrie, 2017, https://ro.wikipedia.org/wiki/Cartea_lui_Enoh;
294. Coogan, Michael D., *Oxford Biblical Studies Online*, acc. în: 11, noiembrie, 2015, <http://www.oxfordbiblicalstudies.com/article/opr/t94/e1483>;

295. Danalache, Teodor, *Moartea și Riturile Funerare la Evrei*, CrestinOrtodox.ro, <http://www.crestinortodox.ro/religiile-lumii/iudaism/moartea-riturile-funerare-evrei-124831.html>, acc. în: 20, aprilie, 2015;
296. Gheorghe, Mihail; *Esenienii de la Qumran: sectă iudaică sau precursori ai creștinismului?*, Ziarul Lumina, <http://ziarullumina.ro/esenienii-de-la-qumran-secta-iudaica-sau-precursori-ai-crestinismului--88084.html>, acc. în: 25, iunie, 2015;
297. *Hades*, Bible Study Tools, <http://www.biblestudytools.com/dictionary/hades/>, acc. în: 5, noiembrie, 2015
298. Hunt Michal, Elizabeth; *The Significance of Numbers in Scripture*, Agape Bible Study, <http://www.agapebiblestudy.com/documents/The%20Significance%20of%20Numbers%20in%20Scripture.htm>, acc. în: 16, februarie, 2016;
299. *Image of God*, Wikipedia the free Encyclopedia, acc. în: 24, august, 2015, https://en.wikipedia.org/wiki/Image_of_God;
300. *Judaism*, CrestinOrtodox.ro, <http://www.crestinortodox.ro/religiile-lumii/iudaism/>, acc. în: 20, aprilie, 2015;
301. *Laitmotiv*, <https://dexonline.ro/definitie/laitmotiv>, acc. în: 21, septembrie, 2017;
302. *Logia*, Wikipedia the free Encyclopedia, <https://en.wikipedia.org/wiki/Logia>, acc. în: 09, august, 2017;
303. *Lume*, Wikipedia, Enciclopedia Liberă, <https://ro.wikipedia.org/wiki/Lume>, acc. în: 21, septembrie, 2017;
304. Maas, Anthony; *Jesu Logia ("Sayings of Jesus")*, New Advent, acc. în: 25, februarie, 2016, <http://www.newadvent.org/cathen/09323a.htm>;
305. McGough, Richard Amiel; *The Number Seven and Scripture*, *Historical Archive of the Bible Wheel Site*; <http://www.biblewheel.com>, acc. în: 16, februarie, 2016;
306. *Midrash*, Wikipedia the Free Encyclopedia, acc. în: 24, februarie, 2016, <https://en.wikipedia.org/wiki/Midrash>;
307. *Nazireu*, OrthodoxWiki, <https://ro.orthodoxwiki.org/Nazireu>, acc. în: 16, septembrie, 2017;
308. *Pages Choisiessur la Vie Spirituelle*, acc. în: 24, iulie, 2015, <http://www.pagesorthodoxes.net>;
309. *Papyri Graecae Magicae*, The Hermetic Library, <http://hermetic.com/>, acc. în: 15, ianuarie, 2016;
310. *Philon din Alexandria*, https://ro.m.wikipedia.org/wiki/Philon_din_Alexandria, acc. în: 16, septembrie, 2017;

311. *Q source*, Wikipedia the Free Encyclopedia, acc. în: 23, februarie, 2016, https://en.wikipedia.org/wiki/Q_source;
312. *Septuaginta-LXX*, CrestinOrtodox.ro, editoriale, <http://www.crestinortodox.ro>, acc. în: 25 ianuarie 2016;
313. *St. Thomas Aquinas on John*, Aquinas Study Bible, acc. în: 21, septembrie, 2017, <https://sites.google.com/site/aquinasstudybible/home/gospel-of-john-commentary/st-thomas-aquinas-on-john>;
314. Viklund, Andreas; *Resurse lingvistice pentru limba română*, Archeus.ro, acc. în: 15, ianuarie, 2016, <http://www.archeus.ro>;
315. *YHWH*, Wikipedia enciclopedia liberă, <https://ro.wikipedia.org/wiki/YHWH>, acc. în: 8, februarie, 2016;